

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO
INSTITUCIONALNE SPREMEMBE V LJUDSKI REPUBLIKI KITAJSKI MED LETI
1978 IN 2003

Ljubljana, avgust 2003

ŽIGA TRŠAR

KAZALO

1	UVOD	2
1.1	STRUKTURA IN METODOLGIJA	2
2	INSTITUCIONALNO OKOLJE IN INSTITUCIONALNA PRAVILA	3
2.1	OPREDELITEV INSTITUCIJ	3
2.2	INSTITUCIONALNE SPREMEMBE	5
2.3	INSTITUCIONALNI MODEL	8
3	KITAJSKE POSEBNOSTI	9
3.1	GEOGRAFSKI VIDIK	9
3.2	VERSKI VIDIK	10
3.3	ZGODOVINSKI VIDIK.....	11
3.4	TEHNOLOŠKI VIDIK.....	13
4	INSTITUCIONALNE SPREMEMBE V LRK V OBDOBJU 1978 DO 2003	15
4.1	INSTITUCIONALNO OZADJE OD 1949 DO 1978	16
4.2	EKONOMSKE REFORME OD 1978 DO 2003	17
4.2.1	<i>Značilnosti ekonomskih reform</i>	17
4.2.2	<i>Ekonomske reforme</i>	19
4.2.3	<i>Rezultati ekonomskih reform</i>	22
4.3	POLITIČNE REFORME OD 1978 DO 2003	24
4.3.1	<i>Značilnosti političnih reform</i>	24
4.3.2	<i>Politične reforme</i>	27
4.3.3	<i>Rezultati političnih reform</i>	28
4.4	SOCIALNO-KULTURNE (NE)SPREMEMBE	30
5	AZIJSKA FINANČNA KRIZA IN SVETOVNA TRG. ORG.(WTO)	32
5.1	AZIJSKA FINANČNA KRIZA	32
5.1.1	<i>Uvod</i>	32
5.1.2	<i>Institucionalna pravila kot dejavnik prebroditve Azijske finančne krize</i>	33
5.2	WTO (SVETOVNA TRGOVINSKA ORGANIZACIJA)	34
5.2.1	<i>Uvod</i>	34
5.2.2	<i>Institucionalna pravila kot dejavnik uspešnega prilagajanja izzivom WTO na podeželju</i>	35
6	SKLEP	37
7	LITERATURA	39
8	VIRI	40

1 Uvod

Kitajska je vedno bila nekakšna neznanka za zahodnega človeka. Njena zaprtost in samozadostnost sta dolgo časa na razdalji držala svetovne raziskovalce in politike. V bližnji preteklosti tudi komunistični sistem ni dopuščal večje komunikacije z zunanjim svetom. Kitajska je še sedaj, v novem tisočletju, neznanka za marsikoga, saj je zaradi njene drugačnosti potrebno specifično znanje. Kitajska je velika, ekonomsko in geografsko, in zato znotraj sebe zelo raznolika. Od različnih ljudstev in običajev, do različne ekonomske razvitosti in geografskih značilnosti. Ko se soočimo s Kitajsko, se soočimo s kupom dejavnikov, ki jih ni lahko izmeriti ali opisati.

Povod za diplomsko nalogo je moj vzporedni študij sinologije ter vsakoletno obiskovanje Kitajske od leta 1997. Že prvič, ko sem stopil na kitajska tla, so se mi zdele kulturne razlike zanimive. Kitajska drugačnost in neka mističnost, ki jo spremlja, sta zato ustvarile motivacijo za nastanek diplomskega dela. Vsekakor pa sem iz svojih izkušenj ugotovil, da je naše(zahodno) dojemanje marsikatere stvari drugačno od Kitajcev in da se od nas razlikujejo že pri osnovni kategorizaciji pojmov. Na potovanjih sem se soočal s tradicionalnostjo Kitajca. Drugačnim navadam, ki so se skozi stoletja razvile v dokaj različni smeri od zahodnih, se moj evropski duh nikoli ni mogel načuditi.

Eden izmed razlogov za to diplomo pa leži v mojem tudi splošno prisotnem zanemanju nad procesi uspešne kitajske ekonomske tranzicije iz planskega v tržno gospodarstvo. Kitajska je ponudila drugačen odgovor na neoklasično ekonomsko teorijo, saj je kmalu postalo jasno, da določen model ne ustreza vsem gospodarstvom. Zaradi, tudi sicer oživljene institucionalne teorije v ekonomiji, se lahko zadeve lotim na ekonomskih predpostavkah, ki vključujejo poleg ekonomske tudi politično in socialno noto. Tako sem lahko uspešno uporabil tudi svojo širšo študijsko izkustvo, ki mi je pomagala razumeti ekonomski, politični in socialni vidik Kitajske. Vsaka ekonomija s svojimi posebnostmi zahteva drugačne pristope, saj je gospodarska uspešnost države odvisna tudi od neekonomskih institucij, kot so zaupanje, norme, vrednote in prepričanja.

1.1 Struktura in metodologija

Diploma je razdeljena na štiri sklope. V drugem poglavju sem se lotil teoretičnega dela potrebnega, ki je potreben za razumevanje institucionalne teorije. Celotno poglavje, se osredotoči na razlago institucij in značilnosti institucionalnih sprememb. Vse dejavnike nastajanja institucij, posledice sprememb institucij in samega institucionalnega okvirja na koncu poglavja povežem v institucionalni model. Struktura diplome sledi strukturi modela, ki ga postavim v tem delu. Prvi del nam poda zadostno znanje, da se lahko lotimo specifičnega primera Kitajske.

Tretje poglavje obravnava o kitajske posebnostih. Ta del nam pomaga razlikovati Kitajsko od drugih dežel in ugotavlja vplive kitajske specifičnosti pri oblikovanju institucionalnega okvirja. Cilj tega poglavja je dokazati, da je Kitajska drugačna in da je to prva in osnovna predpostavka iz katere je potrebno izhajati.

Četrto poglavje preučuje institucionalne spremembe v obdobju 1978-2003. Gre za čas tranzicije kitajskega gospodarstva iz planskega v tržnega. V tem delu se osredotočim na tri institucionalne spremembe. Začnem z (1)ekonomskimi reformami, kjer opisujem posamezne reforme na ekonomskem področju. Nadaljujem s (2)političnim okoljem in tam ponovno opisujem reforme na političnem področju. Na koncu ostane še (3)socialno-kulturno okolje, ki edino kot nespremenljivo, sprašuje svojo vlogo v gospodarski uspešnosti Kitajske.

Zadnji, peti del diplome, uporabim kot dokaz, ilustracijo svojega pisanja in ugotovitev. Prvi primer, Azijska finančna kriza na Kitajskem, vzamem za dokaz o vlogi formalnih in neformalnih pravil pri gospodarski uspešnosti ter prebroditvi krize. Drugi primer obravnava članstvo Kitajske v Svetovni trgovinski organizaciji, kjer povdarjam pomembnost institucionalnega okvirja Kitajske, za uspešnost in reševanje problemov Kitajskega podeželja pri vključevanju v WTO.

Uporabljena metodologija je teoretično abstraktna. Črpal sem iz ekonomskih in socioloških virov ter lastnih raziskav na Kitajskem. Metodološki problem je nastal pri razlaganju strogo ekonomskih in socioloških terminov. Najtežje je bilo izbrati primerno optiko po kateri bi se ravnal, da ne bi zašel niti v eno niti v drugo smer. Težave so tudi pri branju kitajskih ali evropskih virov, saj se ne razlikujejo samo po podatkih, ampak tudi po kategoričnih mnenjih o določenih dogodkih ali dejstvih. Mogoče najbolj pereč problem, ki pa ga imam še vedno, je razlika med sociološkimi in ekonomskimi znanostmi. Ekonomisti zahtevamo trditve in utemeljitve, na drugi strani pa so enostranske trditve za sociologe bolj predsodki in kratkovidnost, kot pa ekonomska preciznost. Zato se pri definiranju celotne institucionalne slike vsakič (v pogovoru ali na papirju) soočam z vprašanji preciznosti modela in mejnikov posameznih okolij. Vem, da je vse povezano med seboj, vendar je bilo zaradi dobre metodološke obdelave potrebno neke postaviti mejo.

Na temo kitajske tranzicije in institucij povezanih s tem ni veliko virov. Trenutne podatke sem večinoma črpal iz interneta. Internetni viri, ki sem jih uporabil so večinoma dokumenti, ki jih lahko štejemo pod literaturo. Druga literatura o Kitajski je tudi bolj redka v Sloveniji, če pa že, so to knjige stare po več desetletij. Starost ni bil problem za opis počasi spreminjajočega socialno-kulturnega okolja, vendar se čuti pomanjkanje nove literature na temo institucij in Kitajske. Veliko sem črpal tudi iz delavnic in simpozijev na Sinološkem oddelku univerze na Dunaju, kjer je bilo govora o zadevah, ki še niso bile objavljene, zato so tudi predmet mojih zaključkov in interpretacij. Dodatna možna netočnost, ki se pojavlja je, da so nekateri podatki črpani iz kitajskih statističnih virov. Pomembno je opozoriti tudi na ta zorni kot, saj so bile velike polemike v ekonomski skupnosti o točnosti kitajske rasti BDPja. Ekonomija na Kitajskem je že tako bolj »ohlapna« znanost, brez pravih podatkov pa meji na prerokovanje. Glede statističnih podatkov je najlažje reči, da je kvaliteta precej variabilna.

2 Institucionalno okolje in institucionalna pravila

2.1 Opredelitev institucij

Vloga institucij, posebno neformalnih, je precej zanemarjena v okvirju ekonomske teorije. Institucionalna teorija je doživela oživitev z Douglassom Northom, ko je spet bolj natančno

opisal vlogo institucij v ekonomiji. Vse skupaj je podal v jeziku razumljivem ekonomistom, vključil transakcijske stroške in socialno-kulturne dejavnike v analitični okvir ekonomske misli. V zadnjih letih se je ponudila priložnost za opazovanje institucij tudi na Kitajskem in v ostalih državah vzhodnega bloka. Problem pri teh deželah je v celotnem prestrukturiranju ekonomskih, zakonodajnih in socialnih struktur ali institucij, ki naj bi usmerjale obnašanje populacije. Ker se moja diploma nanaša na razlago vlog teh institucij pri Kitajskem prehodu v tržno gospodarstvo, je potrebno razložiti pojem institucije. Tako je najbolje, da za začetek povzamem že napisano definicijo institucij: »V vseh družbah, od najbolj primitivnih do najbolj naprednih, si ljudje postavljamo formalne in neformalne omejitve, da bi dali strukturo svojim odnosom z drugimi. V pogojih omejenih informacij te omejitve v primerjavi s svetom zmanjšujejo stroške interakcij med ljudmi« (North, 1990, str. 97).

Institucije se delijo na neformalna pravila v družbi in na neformalna, ki jih povezujemo z izvršilno oblastjo.

- Formalne institucije vsebujejo tista pravila, ki jih zahteva ali izvaja neka tretja oseba. So nekje napisane in se jih relativno lahko spremeni. Primer formalne institucije je recimo ustava neke države. Zakoni in pravila, ki so napisana, se sicer lahko drugače razlagajo, vendar v svojem bistvu nosijo sporočilo, ki precej natančno določa pogoje ravnanja vključujočih subjektov.
- Neformalne institucije ali tudi socialne norme so sklop nenapisanih pravil igre (norm vrednot, prepričanj ...) Zahtevajo bolj podroben premislek, da jih razumemo ali sploh opazimo. Od družbe do družbe se socialne norme tako razlikujejo, da so za nekatere videti »zločinske«, medtem ko jih drugi vzamejo kot del vsakdanjika ali celo kot častna pravila igre. Družbene norme vsebujejo željo ljudi, da bi bili družbeno sprejemljivi, zato ne prihajajo iz racionalnega sebičnega obnašanja posameznika. Tako socialne norme aktivno posegajo v teorijo racionalnih preferenc in lahko celo rešujejo večno »zapornikovo« dilemo.

V nadaljevanju navajam tri primere, ki bodo primeri medsebojnih razlik med formalnimi in neformalnimi pravili igre.

- a) Zakaj neka družba deluje drugače od druge, čeprav so zakoni enaki. Zakaj je voziti avto v Stockholmu drugače, kot pa v Rimu. Formalna prometna pravila se ne razlikujejo preveč, vendar so pričakovanja udeležencev glede pravil ali kako močno jih zavezujejo le-ta, drugačna. To, kar razlikuje promet v teh mestih, je podobno vlogi neformalnih institucij v ekonomski logiki. Če Šved ustavlja pri rdeči, ko ni drugih avtomobilov, to ni obveza za Italijana. Pravila obnašanja so Švedom že vcepljena pri mladostni vzgoji še pred vozniškim izpitom. Če nekdo krši pravila, bodo trobili ali ga celo prijavili. Kršenje pravil in tveganje pa je lahko celo test moškosti pri Italijanih. Tem dogovorom lahko rečemo tudi nenapisane konvencije, socialne norme ali neformalne institucije. Tako se je nevarno voziti v Rimu po stockholmskih prometnih pravilih, bolje se je držati rekla »ko si v Rimu, delaj tako kot Rimljani«.
- b) Kar socialne norme razlikuje od legalnih zakonov, ki jih izvajajo organi prisile, je samokontrola. Če primerjamo tradicionalno recipročnost s finančnimi transakcijami, hitro vidimo razlike. Pri obeh se zgodi menjava v določenem času. V eni v skladu s finančnimi trgi in pravili, ob pogoju da se jih ne drži, dogovor izterja s pritožbami ali na sodišču. Pri recipročnosti pa se posamezniki sami držijo teh norm iz občutka dolžnosti, da vrnejo

uslugo. To ne pomeni, da se socialnih norm ne da izrabljati v svojo korist, ampak da se jim tako kot napisanim zakonom, ne da kar izogniti.

- c) V pogovoru o zavarovalnicah s prijateljem iz Švice sem opazil veliko vlogo socialnih norm na svoji koži. Bila sva namreč nekje v gorah v Kirgiziji, on je bil z motorjem. Govorila sva o zavarovanju motorja in posegel sem mu v besedo in ga bistroumno vprašal, zakaj ne naredi drugače in pride skozi dosti ceneje. Odgovoril je, da sicer pozna trik, kako ceneje izpeljati zadevo, vendar da ga ni uporabil. To pa zato, ker ko bi on goljufal zavarovalnico, bi to počeli v resnici tudi drugi. Zavarovalnica se tega zaveda in bi strošek morebitnih goljufij potem tudi vključevala v svoje zavarovalnine. Na koncu ni nič boljše, samo najbolj poštene nastradajo. Na tem mestu ugotavljam, da ima država lahko drugačne zavarovalne premije tudi zato, ker so ljudje nekje bolj pošteni kot drugje. V drugih besedah, neformalna pravila obnašanja aktivno posegajo v ekonomsko okolje.

Za razumevanje institucionalnega okvirja, ki ga oblikujejo (ne)formalne institucije je potrebno definirati dejavnike, ki vplivajo na neko družbo in njene institucije. Institucionalne razlike in pravila niso nastala takoj, ampak so posledica štirih dejavnikov in časa, ki so jih oblikovali. Vsi štirje vidiki so sicer prepleteni, vendar jih je dobro razločiti, vsaj zaradi osnovne predstave o nastajanju institucionalnega okvirja in institucionalnih pravil znotraj njega.

- a) **Geografski vidik:** Ljudstva se razlikujejo na podlagi različnih prostorov, saj recimo neka tropska dežela ustvarja drugačen družbeni red, kot pa severna ljudstva, že na podlagi samega načina prehranjevanja. Geografski teren je lahko tudi dejavnik izolacije pri interakciji z drugimi kulturami.
- b) **Verski vidik:** Ljudstva se razlikujejo po tem, kakšna religija jim narekuje življenje. Islam ustvarja drugačna pravila in posledično daje npr. drugačno pozicijo ženskam v družbi kot krščanstvo. Religija narekuje pravila obnašanja in vpliva na osnovne človeške vrednote. Ponekod nekaj častijo in je nedotakljivo, drugje pa se z enako stvarjo prehranjujejo.
- c) **Zgodovinski vidik:** Ljudstva se razlikujejo po tem, kakšna je bila njihova izkušnja v preteklosti. Družba, ki dolga leta ni okusila nevarnosti tujega vsiljivca in vojne in ni tvorila nekih naprednih obrambnih celic, je imela drugačne potrebe po hierarhičnem ustroju, kot pa ljudstva z močno vojaščino. Tako so se potem odražale tudi vrednote, ki so jih tvorile te različne skupnosti. Če neka skupnost odvrta ideje ali stvari sosedov, ustvari praznino v skupnosti, ki jo je treba zapolniti. Zapolnitev te praznine ustvari neko novost, ki dela to skupnost posebno.
- d) **Tehnološki vidik:** Nove tehnologije ustvarjajo drugačne pogoje za življenje in posledično spreminjajo institucionalni okvir. Izum železnih stremen omogoči Mongolom, da natančno streljajo s konja, zato premagajo »sosedovo« pehoto in zasedejo »polovico« sveta. Izum parnega motorja tako spremeni družbo, da jo preimenujemo v industrijsko družbo. Sprememba v tehnologiji lahko vpliva na celoten proces ustvarjanja institucij..

2.2 Institucionalne spremembe

Institucije niso nikoli statične. Odzivajo se na nove ekonomske priložnosti in razširjanje v delitvi dela. V procesu institucionalnih sprememb se spreminja tudi odnos med formalnimi in

neformalnimi institucijami. Spremembe neformalnih institucij so zapleten proces, ki se odvija postopoma in ne prelomno. Zakaj celo revolucionarne spremembe (revolucija in zavojevanje) niso popolnoma prelomne, je posledica ukoreninjenosti neformalnih omejitev v družbi. Čeprav se formalna pravila lahko zaradi političnih in pravnih odločitev spremenijo čez noč, so na drugi strani neformalna pravila, ki se izražajo v navadah, običajih in pravilih obnašanja, mnogo manj dovzetna za spremembe.

Neformalne institucije ob večanju civilne družbe prepuščajo določene vloge formalnim institucijam. Neka socialna interakcija, kot je recimo recipročnost, ima eno glavnih vlog v majhni skupnosti, kot je recimo klan. Če je verjetnost teh interakcij velika, je potem neupoštevanje le-teh, strogo kaznovana z izključitvijo iz klana. Dostop do pomembnih informacij se onemogoči, izgubi se zaupanje v bodoče ekonomsko sodelovanje. Tako posamezniku zaradi neupoštevanja socialnih norm transakcijski stroški zelo narastejo. Ko se delitev dela razširja med druge klane, imajo posamezniki vedno več možnosti, da se skrijejo in grožnja z izključitvijo iz klana zgubi na pomembnosti. Tako se v večjih družbah pojavi potreba, da se ustvarijo bolj formalni pogoji, ki bodo nadomestili mehanizme »dobre besede«.

V času ekonomskega razvoja se zato neformalne institucije delno zamenjujejo s formalnimi dogovori. Sprva se to zgodi v zaprti majhni družbi, potem pa kot poenoten sistem zakonov in pravil na nivoju države. Poudariti je treba, da sam proces še zdaleč ni avtomatičen in popoln. Tako se tradicionalne družbe zelo razlikujejo med seboj. Kolektivistično samokritično obnašanje narekuje vsem, da obsojajo odklonsko obnašanje, čeprav niso direktno prizadeti. Preko tega obnašanja drugače usklajujejo ekonomsko menjavo. Zamenjava neformalnih s formalnimi institucijami, kot sem zapisal, ni nikoli popolna tudi v zelo razvitih tržnih gospodarstvih. Tako imajo neformalne institucije vpliv na učinkovitost formalnih dolgo zatem, ko se ekonomija odvija po pisanih, formalnih pravilih. Recimo družba, kjer vlada prevara, verjetno nima veliko koristi od pravil, ki jih piše in implementira tretja oseba.

Morda je najpomembnejše dejstvo, da se formalna pravila spreminjajo, neformalne omejitve pa ostajajo enake. Zato se povečuje napetost med neformalnimi omejitvami in novimi formalnimi pravili, saj se pogostokrat skladajo med seboj. Neformalne omejitve so se postopoma razvile kot dopolnitev prejšnjih formalnih pravil. Zato dostikrat pride do težnje, da nova formalna pravila poskušajo izpodrinuti trdovratna stara neformalna pravila. Neformalne omejitve pa so zelo trdožive, saj se ne spreminjajo tako hitro in obenem rešujejo menjave med udeleženci. Dolgoročna težnja je tako preoblikovanje celote omejitev v obeh smereh, s čimer naj bi se zgradilo novo ravnovesje, ki je mnogo manj revolucionarno. Vidimo, da obstaja neka povratna zanka med formalnimi in neformalnimi pravili. Vendar če vzamemo samo nek del časovnega traku in ga samega opazujemo, ugotovimo, da so neformalna pravila na videz statična, spreminjajo pa se samo formalna. To je pomemben podatek, ko se osredotočimo na institucionalni okvir neke dežele v nekem relativno kratkem obdobju. V enem prejšnjih podpoglavij smo videli, da na spremembe institucionalnega okvirja vplivajo različni dejavniki sprememb. Najmogočnejši dejavnik sprememb je sprememba enega od štirih dejavnikov, ki oblikujejo in ustvarjajo institucije. Sprememba tehnologije je najverjetnejša in najhitrejša. S temi spremembami se soočamo vsak dan. Druga je sprememba religije, ki ni tako vsakdanja, zato pa lahko zelo spremeni institucionalni okvir. Tretja je sprememba geografskega vidika, za katero se je do dvajsetega stoletja zdelo, da ni v človeških rokah, sedaj pa dobiva svojo težo onesnaženost (topla greda). Spreminja pa se tudi zgodovinski vidik, ki se ga ne da označiti kot spremembo, ampak kot kontinuiteto ali čas. Vsi ti šoki vplivajo na spremembo tako formalnih kot neformalnih institucij. Na začetku je spremenljiv samo formalni del, neformalni pa se spreminja posredno in počasneje.

V nadaljevanju se osredotočimo na proučevanje institucionalnega okvirja, oziroma na institucionalne spremembe. Te institucionalne spremembe se kažejo v treh okoljih: v političnem, ekonomskem in socialno-kulturnem. Politične in ekonomske reforme predstavljajo glavne pokazatelje formalnih institucionalnih sprememb, socialno-kulturno okolje zajema in poudarja predvsem neformalne spremembe. Ker so institucije neizrazite in nemalokrat težko opredeljene, se je opazovanja sprememb institucionalnega okvirja potrebno lotiti na posledicah sprememb. Spremembe ali ne-spremembe teh treh okolij so dober pokazatelj sprememb institucionalnega okvirja. K razumevanju institucionalnih sprememb lahko pristopimo z opazovanjem sprememb in reform v okolju.

Zakaj ekonomsko okolje? Ekonomski vidik je tisti, ki je najbolj očitni pokazatelj sprememb institucionalnega okvirja. Zaradi velikih in (ne)uspešnih sprememb ekonomskega okolja, se vidno spreminja naše okolje. Rezultati so očitni in jih lahko razberemo z dokaj natančnimi ekonomskimi kazalci (BDP, BDP/pk,...) kot tudi samo z vizualno percepcijo. Razlogi pa so bolj neznani in zahtevajo podrobnejše preučevanje. S proučevanjem se odpirajo možnosti različnih poti do zadanega cilja in celo delno zaznavanje prihodnjih dogodkov. Poleg tega pa se odpirajo vprašanja o povezavi sprememb z drugimi okolji in smotrnosti izolacije ekonomskega okolja od drugih dveh.

Zakaj politično okolje? »Zgodovina ali sodobna gospodarstva nimajo smisla, če ne razumemo vloge subjektivnih preferenc v okviru formalnih institucionalnih omejitev, ki nam omogočajo, da izražamo svoja prepričanja brez ali pa z zelo majhnimi stroški. Ideje, organizirane ideologije ali celo religiozni fanatizem imajo pri oblikovanju družb in gospodarstev glavno vlogo« (North, 1990, str.55) Northov stavek je primeren, ker nakazuje pomembnost politične moči v svetu. Ali je mogoče, da so ekonomske spremembe dovolj, da razumemo uspešnost neke države brez globjega pogleda v politične reforme?

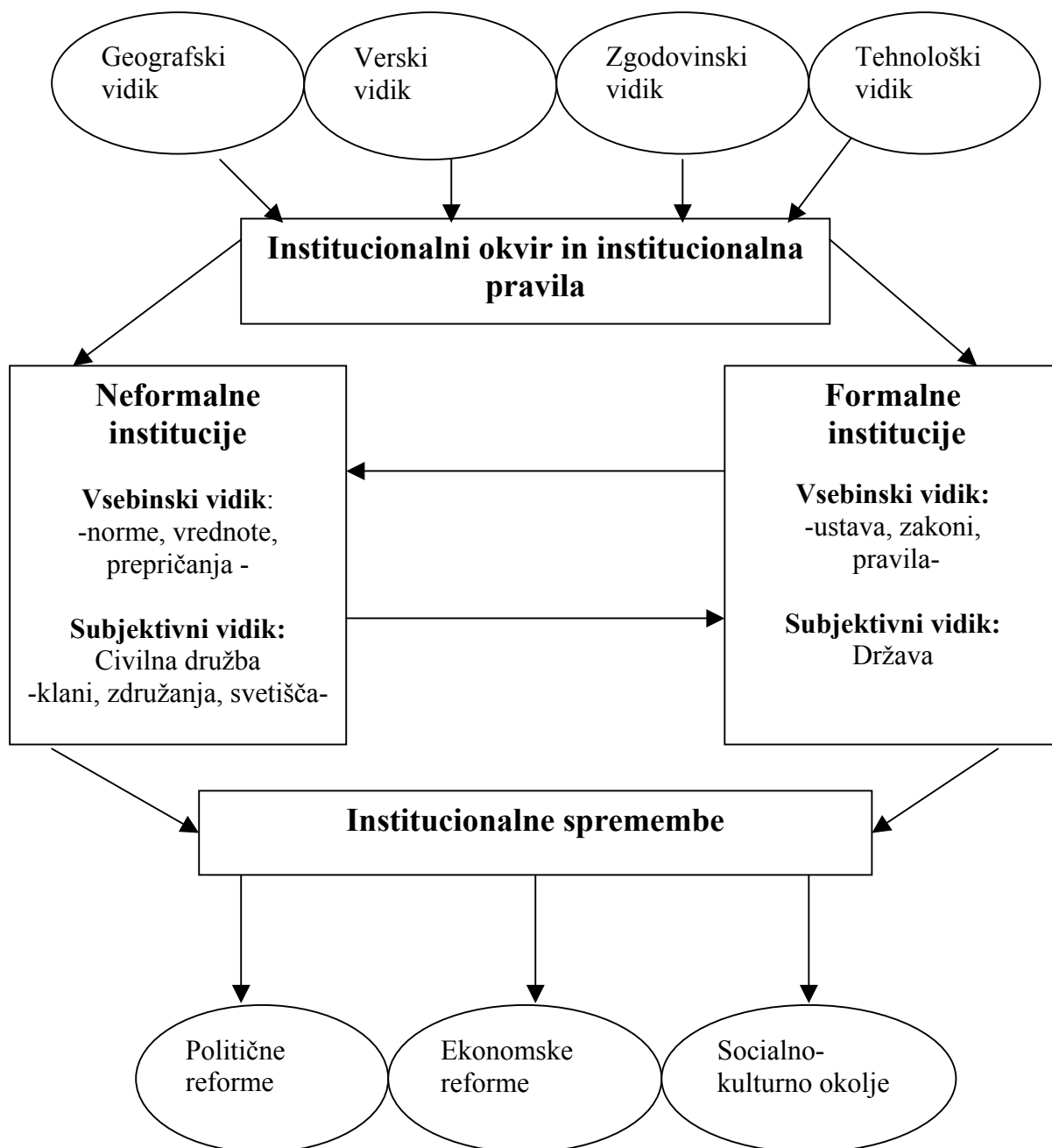
Zakaj sociokulturni vidik? »V sodobnem zahodnem svetu gledamo na življenje in gospodarstvo skozi formalne zakone in lastninske pravice. Vendar so formalna pravila, celo v najrazvitejših gospodarstvih le majhen (čeprav zelo pomemben) del vsote omejitev, ki oblikujejo odločitve. Kratko razmišljanje bi nas privedlo do tega, da na svetu prevladujejo neformalne omejitve. V vsakodnevni interakcijah z drugimi ljudmi, pa naj gre za odnose v družini, zunanje družbene odnose ali poslovne dejavnosti, vladajočo strukturo močno opredeljujejo kodeksi, norme vedenja in konvencije. Neformalne omejitve temeljijo na formalnih pravilih, vendar so ta pri vsakodnevni interakciji le redko očitni in neposredni vir odločitev« (North, 1990, str.12). Če bi z gotovostjo lahko rekli, da zakoni in modeli v državi dobro opišejo ekonomsko logiko, potem bi bil sociokulturni vidik odveč. Jasno je, da so v deželah ljudje, katerih del so nenapisane moralne in socialne norme. Zato me zanima, če za obnašanje in uspešnost ekonomske politike poleg spretnosti makroekonomskih planerjev lahko »krivimo« tudi ljudi? Ali si lahko ekonomsko okolje privošči prezreti neformalni institucionalni okvir in ali sploh lahko obstaja brez tega.

Na koncu je potrebno še omeniti, da so ločnice med okolji veliko bolj zabrisane, kot pa so opredeljene v tem delu. Zato se postavlja vprašanje: Ali so socialno-kulturne spremembe posledica političnih in ekonomskih sprememb, ki so nastale zaradi spremenjenega mišljenja vodilnih, ki prihaja iz spremembe njihovega socialno-kulturnega ozadja ali je v resnici vse obratno, brez odgovora. Vendar je za lažje razumevanje institucionalnega okvirja države potrebno ustvariti neko vzročno-posledično razmerje.

2.3 Institucionalni model

Za lažje razumevanje celotnega institucionalnega okvirja in dejavnikov, ki vplivajo nanj, oblikujemo institucionalni model. Model kaže, kako spremenljivke ustvarjajo institucije in kje se spremembe institucij najbolj odražajo. Če institucionalni model pogledamo od vrha, vidimo štiri elipse, ki predstavljajo dejavnike, ki vplivajo na oblikovanje institucij. Ti dejavniki oblikujejo formalna in neformalna institucionalna pravila, ki oblikujejo institucionalni okvir.¹

Slika 1: Institucionalni model

Vir: Raiser, 1997, str. 10.

¹ Seveda obstaja nek recipročni vpliv na te dejavnike iz naslova institucionalnega okvirja, vendar ne bi rad ugibal o razlogih za velike zgodovinske spremembe, ker bi to preseгло meje tega dela

Jedro modela je sestavljeno iz dveh pravokotnikov, ki predstavljata (ne)formalne institucije. Levi stolpec kaže proces formiranja neformalnih, desni pa formalnih institucij. Na dnu vsakega od pravokotnikov sta subjekta, ki sta nosilca institucij. Pri neformalnih institucijah obstoj civilne družbe utrijuje že obstoječe institucije. Pri formalnih institucijah država ustvarja formalna pravila in jih udejanja. Oblika vladavine ustvari zakone, ki formalno strukturirajo ekonomsko in socialno interakcijo. Seveda je to povezano tudi z družbo. Družba, ki ceni poštenost, solidarnost, skromnost, itd., bo težje dobila pohlepno, razsipno vlado, ki ne kaznuje goljufov. Med pravokotnikoma tako seveda obstaja določena povezava.

Tretji sklop v modelu so institucionalne spremembe in vidne posledice sprememb (ne)formalnih pravil in sprememb institucionalnega okvirja. Te se odražajo na spremembah ekonomskega, političnega in socialno-kulturnega okolja. Iz zgornjega teoretičnega okvirja bom skozi vse delo na primeru Ljudske republike (LR) Kitajske opisal in upam dovolj jasno povezal dimenzije, ki so v grafu sicer precej nežive.

3 Kitajske posebnosti

Spoznavanje institucionalnega okvirja Kitajske je postopen proces. Najbolje je začeti tam, kjer se ustvarjajo institucije, pri dejavnikih, ki vplivajo na oblikovanje institucionalnega okvirja. To so: geografski, verski, zgodovinski in tehnološki vidik. Posebnosti, ki jih Kitajska skozi generacije nosi v sebi. Prenos teh posebnosti prehaja iz generacije v generacijo. »Glavni element dedovanja je težko breme družbene inercije, ki jo podpira tradicija, saj nas jo namerno učijo. Spremenljivost so napake v kopiranju, ko se učimo tradicij. Dodatne neprirojene vire spremenljivosti pa tvorijo še posnemanje in racionalno mišljenje« (Hirshleifer, 1987, str. 221). To pomeni, da vsak, ki se rodi v določenem okolju, že podeduje navade, ki se jih nauči. Kitajci svojo tradicijo »vlečejo« že od daleč nazaj. Vsaka nova generacija ima tendenco, da dela drugače kot predniki. Pa naj to kje posnema ali pa »racionalno« razmisli. Odvisno je, kako močno je nagibanje k tradiciji, ki lahko že v »kali« izloča drugače misleče. V resnici že sami v sebi zatrejo svojo nekonvencionalnost.

3.1 Geografski vidik

Kulture so prostori. Prostori, ki so med seboj različni, ustvarjajo neke prisile in neke prednosti za narod. Različni prostori dajejo različne tipe podnebja, zemlje, reliefa, vegetacije in živalskih vrst. Iz tega prihaja poljedelstvo, živinoreja, hrana, hiše, obleka, komunikacije, industrija. Tako kulture glede na različne izzive ustvarjajo drugačne odgovore. Tako vsak prostor daje različne možnosti ljudem in jim nalaga tudi določene prisile.

»Na Kitajskem imajo problemi popolnoma druge dimenzije. Prav zaradi kontinentalnih razsežnosti, velikanskega števila prebivalstva združenega v eni, centralizirano upravljani državi, se ta država obnaša kot ogromna inertna masa. Ta ogromen kolos ima izredno vztrajnost in če se giblje v določeni smeri, ga je izjemno težko zaustaviti in še težje spremeniti gibanje v drugo smer, prav tako kot ga je iz mirovanja težko pognati v ponovni tek. Doseči institucionalne spremembe, ki pomenijo spremembo gospodarskih trendov in celotnih družbenih gibanj, je zato v kitajskih razmerah še toliko večji dosežek« (Saje, 1999, str. 53). Reliefna razgibanost in velike razdalje na Kitajskem so dajale zavetje različnim kulturam, ki

pa jih je politično začrtana meja združila skupaj. Tako na Kitajskem srečamo zelo različna ljudstva na Tibetanski planoti, ki so različna od tistih v puščavah Tarimske kotline. Manjšin je na Kitajskem 55 in se po navadah in tradiciji razlikujejo od Han Kitajcev, ki jih je kar 91%. Zato je pomembno, da že na začetku povem, da ko omenjam Kitajsko preteklost in tradicionalnost, da zadeva sicer celo Kitajsko, pa vendar večinoma Han Kitajce.

Prvič: Da bi označil nekaj posebnosti Kitajske iz geografskega vidika, bi rad uporabil Wittfogelovo tezo: »Civilizacija riža zahteva obstoj »umetnega« namakanja, ki prinaša politične in družbene posebnosti« (Braudel, 1987, str. 162). Riž torej navezuje Kitajce na njihove reke in kanale za namakanje. Namakanje z vsemi svojimi vodovodi in črpalkami zahteva strogo delovno disciplino in poslušnost. Pridelovanje in uporaba riža sega 2000 let pred naše štetje na nizkih tleh v višini vode in se potem razširi povsod, kjer se zemlja lahko zaliva. Že takrat je pridelovanje riža, pravi Wittfogel, prineslo Kitajcem avtoritativne birokratske režime z mnogimi državnimi uradniki. To razlago je vsekakor možno spodbijati in je preveč poenostavljena. Vendar, če obstaja in verjetno obstaja neki determinizem ukročene vode potrebne za riž in riža samega, so te prisile eden od elementov za nastanek bolj složne skupnosti.

Drugič: Zahod, ki se hrani s pšenico ali žitaricami, ki so ji nadomestek, je hitro moral izumiti kolobarjenje zemlje. Ker pšenica hitro izčrpa zemljo, je del nje moral biti prepuščen pašnikom in livadam. Tako so iskali pomoč živine pri zadovoljevanju prehrabnih potreb. Riž namreč lahko vsako leto v nedogled raste na istem prostoru. Največji del posla se opravi ročno, bivol služi samo za lahko oranje. V takih pogojih bi bilo gojenje živine noro razsipanje, ker bi živali morale pojesti veliko zrnja. Raje ga človek poje sam. Kitajska prehrana je tako bila sestavljena večinoma iz rastlin. Pretežno prehranjevanje z rastlinami in skromnost pri prehrani prinaša tudi drugačnost od mesojedega zahoda. Rastlinski pridelki vežejo ljudi na zemljo in ne dopustijo velikih migracij, vsekakor ne izven obsega primerne zemlje za pridelok. Tako se je pretežni del Kitajcev, vsaj povprečne populacije, vedno zadrževal v varnem objemu poznane matere mundi. Bili so namreč obkroženi s puščavo na severu, gorami na zahodu in morjem na jugu in vzhodu. Drugo lastnost pretežno vegetarijanske prehrane pa je iskati v človekovem drugačnem dožemanju okolja. Tako meso daje višji energetski nivo ter potenco gibanja in reakcij, rastline pa na drugi strani povečujejo občutljivost posameznika na okolje. Razvoj Kitajske in nasploh vzhodnjaške miselnosti v smeri duhovnosti gre zato iskati tudi v pretežno rastlinski prehrani.

3.2 Verski vidik

Verjetno je najvažnejše in najtežje razumeti stvari, ki se naslanjajo na versko življenje. Pobožnost vernika ima na Kitajskem različne oblike, dopušča istočasno mysticizem in racionalizem. »Kako si lahko zamislite Evropejca, ki bi menjal katolicizem, protestantizem ter ateizem in pri tem ne bi našel nobene intelektualne ali verske prepreke?« (Braudel, 1987, str.172) In to »hkratno« sožitje za nas različnih življenjskih nazorov, je težko razumljivo za zahodnjaka. Ta dejstva, ki še vedno veljajo za moderno Kitajsko, je pomembno poudariti, kajti razložijo nam, zakaj se budizem, konfucianizem in daoizem kljub vsem razlikam niso medsebojno izkoreninili.

a) Konfucianizem

Ime prihaja od misleca Konfucija (Kong Zi 551-479), ki je bil ustanovitelj ne le nekega racionalnega pogleda na svet, ampak tudi določene vrste politične in družbene morale. Če ne

gre za pravo religijo, pa gre vsaj za filozofsko pozo, ki sprejema tudi religioznost in skepticizem. Na pogled konfucianizem zavrača mistiko, vendar se je v resnici samo izogiba. Konfucij se ni hotel zaplesti v razlago nerazložljivega, raje daje prednost pravilom, neki morali, katere cilj je obdržati red in mir v državi in v kateri je anarhija največje zlo. Obrednost je bila ena najpomembnejših postavk, ki človeku nalaga njegove pravice in dolžnosti. Slediti svoji poti po Konfuciju pomeni, da vsak ostane na mestu, ki mu pripada ali ki mu pripada na družbeni lestvici. To je globoki smisel Konfucijeve definicije dobre vlade: »Naj bo vladar vladar, podanik podanik, oče oče in sin sin.« Zato je konfucianizem obdržal važnost »kulta prednikov«, sicer osvobojenega vsake religioznosti, ampak nujno potrebnega za osnovo hierarhije. Ta tradicionalna in formalistična morala je veliko pripomogla h kontinuiteti in nespremenljivosti družbe na Kitajskem, ta je vedno dajala moč sloju izobražencev in vladarjev.

b) Daoizem in budizem

Zagotovo sta to dve religiji, ki pomembno vplivata na življenje Kitajca že skozi vsa stoletja vse do danes. Pomembno je, da jih omenim kot protiutež konfucianizmu, vendar se ne bi rad poglobljal v vplive daoističnega iskanja absolutnega in nesmrtnosti ali iskanja nirvane v budizmu in kako to vpliva na institucije na Kitajskem. V nasprotju s konfucianizmom je daoizem (ali vsaj njegova nefilozofska smer) razpolagal z različnimi bogovi, ki so imeli korenine v tradicionalnih verovanjih pred 4. st. pr.n.št. Sam je ohranjal stare običaje in bil velikokrat nasprotni pol razumskemu konfucianizmu. Budizem je prišel malo kasneje, a se je na Kitajskem prav tako globoko usidral.

Za ta tri velika verovanja ne moremo trditi, da samo eno od njih bolje označuje povprečnega Kitajca. To pomeni, da lahko najdemo neko prilagodljivost sodobnega Kitajca, ki nima tako trdo začrtanih norm, ker zna prehajati iz ene v drugo miselnost. Dejstva govorijo, kako sprejemljivi so Kitajci za nove ideje in po drugi strani tudi trdovratni pri ohranjanju starih.

3.3 Zgodovinski vidik

Verjetno so eden večjih dejavnikov, ki imajo težo pri oblikovanju kitajskih institucij, izkušnje, pod katerimi razumemo celotno zgodovino. Dinastije, ki so krojile usodo Kitajske, so datirane nazaj do približno 2000 in več let pr.n.št. Od začetka drugega tisočletja do osmega stoletja pr.n.št. na Kitajskem sledimo arhaičnemu obdobju. Sledilo ji je obdobje klasične Kitajske od osmega do drugega stoletja pr.n.št. Takrat je bila Kitajska razdrobljena na majhne državnice, kjer je po sorodstveni hierarhiji vladalo rodovno plemstvo. Za to obdobje je značilen pojav filozofskih šol, kot so konfucianizem in daoizem, ki jih je rodila kriza tedanjega rodovnega sistema. Od prve združitve kitajskega kulturnega kroga v enotno cesarstvo v drugem stoletju pr.n.št. se začne izredno dolgo obdobje cesarstev s cesarskimi birokratskimi vladami, ki traja vse do začetka dvajsetega stoletja. To dolgo obdobje je imelo nekatera skupna izhodišča in misli, ki so bile postavljene že v prvih dinastijah in so jih kot tradicijo ohranjali do konca dinastične Kitajske. Za to obdobje, ki ga imenujemo tradicionalno, je Kitajska zgodaj doživela viden razvoj sistemskih in tradicionalnih oblik organizacije družbe, gospodarski napredek spremljan ob dinamičnem razvoju tehnologij ter razcvet umetnosti in kulture. Sistem tradicionalne kitajske družbe je dosegel stopnjo polne razvitosti na temeljih neokonfucijanske državne doktrine že v obdobju južni Song na začetku drugega tisočletja.

To je bil model izredno stabilne družbe, ki je omogočala relativno dolga obdobja blagostanja in visok nivo kulturnega življenja, vendar je oviral vsakršne poskuse kvalitativnega napredka

in inovacij. Prav ta izredna stabilnost sistema, v katerem se je kitajska družba kasneje tako malo spreminjala, je v primerjavi z novimi impulzi, ki so prav takrat spodbudili hitrejši napredek Evrope, ustvarila videz statičnosti Kitajske. V obdobju Song (960-1234) je tradicionalna Kitajska dosegla enega svojih vrhuncev, ko je uspešno izkoriščala vse prednosti, ki jih je omogočala za tedanje čase zelo razvita neokonfucijanska družbena ureditev. Takrat se je tedanja Kitajska na številnih področjih začela soočati s problemi, ki so sicer značilni šele za moderne družbe.

Stari model tradicionalne ureditve je sicer prekinila mongolska oblast, ki je vnesla nekaj novosti, vendar se je po padcu mongolskih vladarjev dinastija Ming usmerila v konservatizem in zagrizeno restavracijo nekdanjega modela pravoverne neokonfucijanske družbe. To si lahko razlagamo kot reakcijo na dolgoletno mongolsko okupacijo. Politika dinastije Ming je bila zazrta v preteklost in ni zaznavala potreb časa. Zadnja dinastija Qing je dala upanje neke prekinitev te statičnosti, vendar se to ni zgodilo. Za povrh pa je še vdor kolonialnih sil Kitajsko pahnil v stoletno polkolonialno odvisnost. 1911 je tudi zato prišlo do revolucije. Mnogi Kitajci so bili razočarani nad nemočjo tedanje vlade proti zunanjim silam in spremembam v svetu in edini izhod je bil v revoluciji. Po turbulentnih časih prve svetovne vojne sta na prizorišču ostali dve stranki: Goumindang in Komunistična partija Kitajske. Prva je zagovarjala pragmatični in evolucijski pristop, druga pa marksistično revolucionarni pristop. Prav borba dveh pogledov teh dveh strank je dala odločilen pristop nadaljnjemu toku zgodovinskih dogodkov na poti k emancipaciji Kitajske (Saje, 1994, str.11-22).

Cesarska monarhija je dober primer kitajske kontinuitete. Institucija cesarstva se je na Kitajskem uveljavila od prvega cesarja Qin Shi Huangdija. Vodenje države na Kitajskem je bilo drugače osnovano kot pa na zahodu. Potrebno je razložiti pomen te veličastne institucije cesarstva in kako je njena moč počivala na skupini visoko izobraženih uradnikov, kar je tudi postalo ena največjih značilnosti dinastične Kitajske. Pomen te velike institucije je bil v ohranjanju družbenega ravnotežja in enotnosti na velikem prostranstvu. Značilnost te institucije je, da ima posvetni in verski značaj. To kar dela cesar, spada v istem trenutku v posvetno in nadnaravno sfero. Cesar je bil »nebeški sin« in vlada z dovoljenjem neba. Nebo po mnenju kitajskih filozofov nagraduje samo vrlino. Vrlina pa ima vlogo pri tolmačenju katastrof, ki jih cesar ne more preprečiti, niti če pridejo nadenj. Tako tudi milost nebeška preide iz enega klana na drugega. Ti novi vladarji imajo vrlino, da prevzamejo oblast. Legitimnost se jim prizna, ker so imeli moč, da prevzamejo oblast. Še celo kitajska beseda »geming«, ki jo prevajamo kot revolucija in ki jo je uporabljala Kitajska republika, dobesedno pomeni: zamenjava mandata (pravice).

Ta klasična monarhija pa ima tudi »modernejši« ustroj, ko se ponaša s skupino izobraženih uradnikov. Zahod se je čudil njihovi pojavi, ko so v Ming in Qing dinastiji iskali družbeni okvir, ki bo spominjal na Evropo, ki ima poleg monarhije še kler, plemstvo in nižji razred. Uradniki so predstavljali disciplino, stabilnost družbe, proizvodnje in države. Zagotovo pa ta red, ki so ga ustvarili, ni imel samo ugodnih posledic. Za homogenost in trajnost Kitajske civilizacije je bilo potrebno plačati ceno. Cena je bila nefleksibilnost sistema in odvrčanje sprememb. Visoki uradniki so na Kitajskem ustvarili zapleten birokratski stroj, ki je vzdrževal ravnovesje med kmeti na eni in veleposestniki na drugi strani. Ta aparat pa je bil nesposoben za hitro odzivanje na izzive okolja. Tradicionalnost in preteklost sta bila nad napredkom, ki je bil kritično pomemben kasneje, ob soočenjih s kolonialnimi silami in njihovo industrijsko družbo.

3.4 Tehnološki vidik

Tehnologije so zadnji dejavnik spreminjanja institucij. Stoletja nazaj je Kitajska bila tehnološko najbolj razvita družba. Kitajska je izumila papir in tisk, navigacijo in kompas, smodnik in topove, irigacijo in izkoriščanje vodne energije, če naštejemo samo najvažnejše. Preden se spustimo v vpliv tehnologij na Kitajsko, je pomembno omeniti, da na Kitajskem v določenih obdobjih nekatere ključne tehnologije niso igrale tako velike vloge kot na zahodu prav zaradi Kitajskega odpora proti novostim in obračanju k tradiciji. Nekatere tehnologije so zelo vplivale na institucije, druge pa ne. Kitajci so nekatere tehnologije, za katere bi mi rekli, da so prelomne za našo zahodno zgodovino, celo sprejemali kot obrobne. Kot sem že omenil, je dejavnik nastajanja institucij, lahko tudi odpornost pred dejavniki sprememb. Zato je zavračanje enako pomembno pri ustvarjanju institucionalnega okvirja kot sprejemanje. Spodaj navajam primere velikih izumov in njihov (ne)vpliv na kitajske institucije (Pafko, 1994, str. 12).

a) Papir in tisk

Cai Lun je izumil papir leta 105 pred našim štetjem. Do leta 868 so Kitajci razvili tisk, za katerega so uporabili lesene deske in črnilo. Izuma sta botrovala, da so Kitajci lahko zgodaj uvedli papirnati denar in zgodaj začeli tiskati državno propagando in verske tekste. Kitajska ni predvidela potenciala papirnatega denarja in ga je s prekomernim tiskanjem hitro razvrednotila in se vrnila na srebro. Papirnati denar je prišel prehitro, da bi ga takratno razumevanje monetarne ekonomije lahko izkoristilo. Na drugi strani pa so tiskalni stroj razvili pred Guttenbergom in ga tudi učinkovito uporabljali. Vlada je natisnila ogromne količine enciklopedij in jih z namenom, da bodo služile pri literaturi za državne izpite, razdelila po Konfucijevih templjih. Kitajska pisava, ki je delovala kot močan dejavnik poenotenja kulture, je dobila novo orodje. Tako je povečevala standardizacija institucij, kot tudi že tako visoko indoktrinacijo tradicionalnega sistema. Ker pa je bilo tiskanje na začetku drago (zapletenost kitajske pisave) in je zahtevalo visoko jezikovno izobraženost, so ga uporabljale samo državne institucije. Lepopisje, ki je presegalo klasične tekste, pa ni bilo zaželeno. Tisk je služil bolj kot podaljšana roka države in je utrjeval nespremenljivost miselnosti.

b) Irigacija in druge vodne tehnologije

Vodne poti in sistemi namakanja so igrali veliko vlogo v Kitajski zgodovini. Že zgodaj je Kitajska začela gradnjo velikega sistema namakanja, ki je zahteval centralno planiranje in birokracijo. Po eni strani je učinkovit sistem namakanja omogočal več pridelka na hektar obdelovalne površine in posledično bil sposoben vzdrževati veliko večje količine prebivalstva. Na drugi strani pa so Kitajci filozofijo visoko razvite agrarne družbe zagovarjali tudi takrat, ko je le-ta bila že očitno preteklost. Tehnologije namakanj, kanalov, manipulacije semen in vodne energije so pomagale ustvariti ogromen birokratski aparat in rigidno socialno strukturo. Odvisnost od pravilne regulacije namakanja in točno določene naloge niso dopuščale velikih premikov med družbenimi sloji. Ogromni transportni kanali po državi so izpodrinili pomorske poti, kitajsko ladjevje in posledično zaprli Kitajsko pred zunanjimi vplivi. Lahko rečemo, da so vodne tehnologije spremenile Kitajsko in jo dolgoročno vklenile v podzavestno odvisnost od agrarne družbe in socialnega reda, ki ga le-ta vsiljuje.

c) Smodnik in top

Smodnik se je na svetu prvič pojavil na Kitajskem okoli leta 500. Najprej so ga uporabljali na verskih ceremonijah za preganjalca duhov. Učinkovito za napad pri obleganjih so ga uporabili šele Mongoli v kombinaciji s svojo konjenico. Kitajci so razvili orožja, ki naj bi zadržala barbare izven meja Kitajske. Ker je bila Kitajska večino časa obrambno nastrojena, ni bilo

pritiska, da bi tehnologija napredovala in ostala je na primitivni ravni. Ustavitvi raziskav je botrovala po eni strani tudi bojazen, da bi nastali notranji upori in po drugi strani že splošen prezir učenjakov do vojaščine in novosti. Ker je Kitajska skozi zgodovino manj časa dajala poudarek na vojaški superiornosti in več časa na gospodarski (mir si je dostikrat kupovala), je zapostavila smodnik, ki je sicer za evropski kolonialni stroj pomenil prevlado nad drugimi civilizacijami po svetu.

d) Ladjevje in navigacija

Kitajske džunke so se precej razlikovale od drugih ladij po svetu. Imele so drugačna jadra in razdeljen trup v prekate. Takšne so bile učinkovite za dolga popotovanja. S pomočjo kompasa ter napredne navigacije so Kitajci odkrili svetove daleč od njihovih obal. V začetnih letih 15. stoletja je evnuh Zheng He prijadral vse do Rdečega morja in Madagaskarja. Kitajci so takrat razvili velike ladje, ki so omogočile trgovino z sosedi. Ladje so bile vsaj petkrat večje od ladje Vasca de Game, ko je petdeset let kasneje prijadral v Indijo. To ogromno ladjevje je vzpostavilo tributarne odnose z daljnimi ljudstvi in je najbolj koristilo trgovcem. Vendar so odkritja na Kitajskem imela drugačen značaj kot ga poznamo v Evropi. Prvič: so bila veliko finančno breme, saj so bila sponzorirana od države, ki jih je preplavila z birokracijo. Drugič: Kitajska »začuda« ni imela želja po ustanavljanju kolonij. Tretjič: se je Kitajska ustrašila prevelikih dobičkov trgovcev in na koncu zaradi vseh teh razlogov, razpustila takrat največjo floto ladij na svetu in se zaprla vase.

Specifičnost Kitajske je tudi preko vpliva naštetih tehnologij zelo jasna. Kitajska, ki je bila zelo napredna družba z mnogimi lastnimi inovacijami, ni zavladovala modernemu svetu. Zagotovo ni iskati razloga o stagnaciji tehnološkega napredka v pomanjkanju novih zamisli, ampak v Kitajski misli, ki je bila zaverovana in zaprta vase. Kot center vesolja so bili zaprti tudi za nove »barbarske« vplive od zunaj. Zgoraj omenjenih tehnologij nisem omenil samo kot pobudnike institucionalnih sprememb, ampak tudi, da še enkrat poudarim Kitajsko drugačnost. Izum, ki je spremenil tok zgodovine drugje, so Kitajci pustili ob strani. Tako so ustvarili praznino, ki so jo zapolnili na svoj poseben način.

Če povzamem posebnosti Kitajske še skozi ostale tri vidike, ki sem jih opisal zgoraj, ugotovim, da za vse velja, da nosijo v sebi nekaj, kar govori o kitajski statičnosti in nespremenljivosti. Prvič: geografsko je Kitajska tako velika in nedostopna, da že samo to govori o njeni statičnosti. Njene reliefne posebnosti so ljudem podale drugačne izzive in Kitajci so ponudili drugačne odgovore. Zaradi že v osnovi drugačnih pogojev, so tvorili drugačno kulturo. Drugič: versko je Kitajska zelo pestra in v njej ni religije, ki bi imela glavno besedo. To govori, da je center politične moči drugje in ne v verskih institucijah. Da nam vedeti, da so Kitajci kljub mogočnim vplivom drugih verstev zadržali svoja in preko konfucijanstva dosegli visoko indoktrinacijo sistema. Tretjič: zgodovina nam govori o statičnosti kitajske kulture, njihovem odvrčanju od sprememb in legendarni dinastični kontinuiteti. Kljub temu, da so večkrat podlegli vojaški moči drugih narodov, je bila njihova kulturna premočan kohezivni dejavnik, ki je zavojevalce asimiliral v kitajski kulturni krog. S kitajskimi posebnosti v mislih se tako podajam v raziskovanje institucionalnih sprememb v relativno kratkem obdobju kitajske zgodovine.

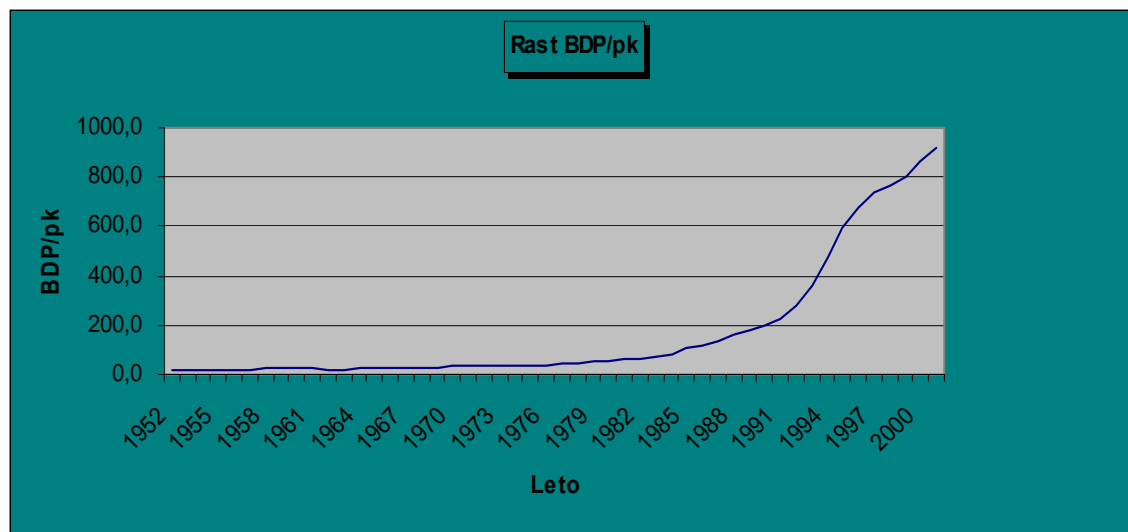
4 Institucionalne spremembe v LRK v obdobju 1978 do 2003

Zakaj leto 1978 kot prelomno leto? Zagotovo obstajajo še druge prelomnice, ki bi jih lahko vzel v obzir. Dejstvo je, da je za velike spremembe v veliki Kitajski bila potrebna vojna ali revolucija. Če pa so spremembe možne brez vojn in revolucij, pa je dogodek ali čas res nekaj posebnega, če ne celo zgodovinska noviteta. Pomembno je, da se pri opazovanju institucionalnega okvirja Kitajske in institucionalnih sprememb osredotočimo na določen čas. Čas Kitajske tranzicije iz planskega v tržno gospodarstvo se mi zdi najbolj zanimiv, saj gre pri prehodu za postopno zamenjavo različnih formalnih institucij. Na drugi strani pridejo takrat do izraza tudi neformalne institucije, saj dopolnjujejo formalne, posebno takrat, ko le-te niso zadosti »uspešne«.

Mejnik 1978 je zanimiv, saj kaže tudi na nove pristope v ekonomski politiki, ki navkljub temu, da ni popolnoma osnovana na zahodnih doktrinah, prinaša dobre ekonomske rezultate. Glede na uspešnost kitajske tranzicije je potrebno temu obdobju nameniti več pozornosti. Kako subtilno pripeljati Kitajsko iz komunizma v tržno orientirano ekonomijo ali socializem s kitajskimi posebnostmi s čim manj pritiski na politično oblast? Kitajska nam lahko da te odgovore. Če uspešnost kitajske tranzicije razumemo samo iz ekonomskega stališča, potem morda nismo razumeli dovolj. Razburljivih dvajset let uspešne kitajske tranzicije postavlja vprašanje o pomenu institucionalnega okvirja in institucionalnih pravil kot dejavnikov gospodarske uspešnosti.

Kitajski način postopne ekonomske in politične preobrazbe postavlja pod vprašaj staro miselnost izhajajočo iz evropske izkušnje vsaj na dveh temeljih: 1. Družbeni sistem se ne da spreminjati po majhnih korakih, ampak je potrebna celotna reforma in preobrazba. 2. Sistem pod Komunistično partijo ni sposoben spremeniti svojih ostarelih dogem povezanih z jekleno ideologij. Potrebna je politična revolucija, kot proces demokratizacije, ki reforme potisne v tek.

Slika 2: Rast BDP per kapita na od 1952-2000 v LRK

opomba: podatki so v Ameriških dolarjih.

Vir: China Statistical Yearbook 2001, 2001.

4.1 Institucionalno ozadje od 1949 do 1978

Prvega oktobra leta 1949 so Kitajci, po dolгих letih nemoči in vmešavanja tujcev spet postali neodvisni. Prišlo je do velikega preobrata, razglašena je bila Ljudska republika Kitajska, kar je pomenilo velik val sprememb v političnem in ekonomskem okolju. Piramida moči se je začela pri Mao Zedongu, ki je v skoraj tridesetih letih vladanja od 1949 do 1976 pisal zgodovino na novo. Kitajska vlada je od velike vojne podedovala razdejano agrarno ekonomijo, 89,4% populacije je živelo na deželi in industrija je predstavljala le 12,6% BDP. Bili so med najrevnejšimi državami tistega časa, prebivalstvo pa se je večinoma preživljalo z obdelovanjem zemlje, ki je bila njihov večinski vir dohodka. Zaradi 2. svetovne vojne in notranje državljanske vojne država kot celota že leta ni delovala. Spremembe so bile nujne in z namenom, da bi oživili celotno Kitajsko, so zelo spremenili formalna pravila in posledično predvsem politično in ekonomsko okolje.

Dinastije in republika so bile pozabljene in komunistični režim je na začetku prinesel svež veter v osrednjo deželo. Po letih stagnacije kitajskega gospodarstva jim je uspelo dvigniti državo na noge. Mao je verjel, da je moč dežele v ljudeh, zato so komunisti vzeli zemljo fevdalcem in jo dali kmetom za obdelavo. Ko so si opomogli od vojne, so uspešno izvedli agrarno reformo, mobilizirali resurse in zmanjšali nezaposlenost. V tistem času komunizma je razvit sektor težke industrije pomenil simbol nacionalne moči in gospodarskega uspeha, sami pa so bili ravno na tem področju šibki. Poznali so sovjetske uspehe v tridesetih letih, ko so Sovjeti beležili visoke stopnje rasti zasnovane na politiki težke industrije, medtem ko je zahod nazadoval. Ko se je produkcija drastično povečala v kmetijskem sektorju, so sprejeli težko industrijo kot najpomembnejšo vejo svojega razvoja. To so uresničevali s sistemom dolgoročnega planiranja skozi serijo petletnih planov (Lin, Cai, Li, 1996, str. 3). Do leta 1957 so bili zelo uspešni, vendar se reforme niso prilagajale potrebam okolja in veliki skok naprej je pomenil samo kapljo čez rob. Razlog za to je bil, da so razmere v državi bile ravno nasprotno od potreb težke industrije. Da bi vseeno razvili težko industrijo, ki bi se po naravni poti razvila počasi, so morali ugodne pogoje ustvariti na silo.

Da bi zagotovili poceni dobavo kmetijskih izdelkov mestnemu prebivalstvu, ki je bil temelj razvoja težke industrije, so uvedli prisilno oskrbovalno politiko, ki je kmetom nalagala prodajo fiksnih količin pridelkov državi po plansko določenih cenah. Da bi povečali kontrolo nad trgom, so še dodatno monopolizirali banke, zunanjo trgovino ter distribucijski sistem. Posledica zmanjševanja konkurenčnosti je bila izguba dobička. Proizvodnjo v podjetjih so diktirali z mandatnimi plani in jo oskrbovali z materiali večinoma skozi administrativni alokativni sistem. Cene proizvodov so določale odgovorne institucije za oblikovanje cen. Investicije so večinoma financirali z donacijami iz državnega proračuna ali s posojili iz bančnega sistema. Podjetja niso imela avtonomije pri odločanju o zaposlitvi delavcev, uporabi dobičkov, planiranju proizvodnje, zalogah in marketingu. Kitajska je s svojim sistemom, planskim alokacijskim mehanizmom in nesamostojnimi podjetji res dosegla zastavljeni cilj pospeševanja razvoja težke industrije, vendar je za ta razvoj plačala visoko ceno. Njeno gospodarstvo je bilo zaradi takšnih prisilnih ukrepov alokativno in tehnično neučinkovito.

Neučinkovitost so posredno povzročile politične preference, ki so temeljile na željah o vzdrževanju ideologije in ne na dejanskih primerjalnih prednostih kitajskega gospodarstva in preferencah trga. Glavni vodja te posebne zgodbe pa je bil Mao Zedong, ki se je obdržal na oblasti do smrti, čeprav je zagrešil Veliki skok naprej (Dayuejin) 1958 in Kulturno revolucijo

(Wenhua da geming) leta 1965. Kitajci so bili, tako kot dinastije prej, kljub pridigam o enakosti, spet podrejeni močni hierarhiji in centralni oblasti. Implicitno so obdržali hierarhični konfucijanski model organizacije, čeprav so na zunaj zavračali tradicijo in kar koli fevdalnega. Maova doktrina je z njim umrla in Deng Xiaoping je lahko leta 1978 začel popravljati škodo in pogledovati čez meje po doktrinah drugih, celo kapitalističnih državah. In izrek, ki pravi: »če človek do svojih tridesetih ni komunist, nima srca in ni kapitalist po tridesetih, nima pameti«, nekako cinično rečeno, velja. Tridesetim letom trdega komunizma in fanatičnih projektov je sledila sprememba »taktike«, ki je vodila v počasne in preudarne spremembe v tržno gospodarstvo.

4.2 Ekonomske reforme od 1978 do 2003

Prva posledice institucionalnih sprememb so bile vidne na ekonomskem področju. Zdi se, kot da Kitajski uspeva »ceteris paribus« spreminjati gospodarstvo. Leto 1978 je vsekakor prelomno leto, saj je po Maovi smrti, Deng sprejel drugačne doktrine. Po njegovi razlagi ni bila ključna razredna borba, ampak ideja »iskanje resnice iz dejstev«, ki jo je Mao oblikoval v vojnih letih. Tako je iz preteklosti vzel nekaj kar je koristilo napredku in ni bilo slišati preveč reformistično.² Tržno usmerjene reforme leta 1978 in odpiranje navzven so predstavljale drugačen pristop k spremembam, saj gre za precej bolj zmerno pot reform. V dveh desetletjih se je Kitajska spremenila iz centralno-planskega v veliko bolj tržno gospodarstvo. Za razliko od Vzhodne Evrope³ je prvi del ekonomskih reform imel precejšen uspeh, brez revolucije in večjih sprememb političnega sistema. Vse skupaj se zdi precej nemogoče. Kako lahko neka dežela preide iz planskega gospodarstva v tržnega in na prehodu, kljub velikim spremembam v institucionalnem okvirju, ohrani politično strukturo in stabilnost ter doseže visoko gospodarsko rast.

4.2.1 Značilnosti ekonomskih reform

Kitajska je lahko uporabila svoje pristope, ki so naštetih spodaj, zaradi svojih posebnosti in ne samo zaradi spretnosti politike. Postopnost, da se spremembe uvajajo počasi in da se ni sprožil plaz, gre pripisati temu, da trda roka vladajočih navkljub ekonomskim spremembam ni popustila prijema na začetku. Eksperimentalnost je bila mogoča zaradi ogromne velikosti dežele. Tako so lahko na primerno velikem ekonomskem prostoru, ki vsebuje vse kar ima mala država, preizkusili nove sisteme. Dvotirnost pa je spet oživila podjetnost »malega« Kitajca, ker mu je dovolila, da proda več od plana in s tem tudi zasluži. Glavne značilnosti kitajskega pristopa na ekonomskem področju so tri:

a) Postopnost

Postopnost je nasprotje hitrega pristopa, ki je bil značilen za vzhodno in centralno evropsko tranzicijo ter države bivše Sovjetske zveze. Postopnost pomeni, da se spremembe uvajajo počasi, da ne bi povzročile velikih pretresov in škode v gospodarstvu. Spreminjanje kitajskega gospodarstva poteka že 24 let in še danes je pred njimi velik del poti. V vzhodnoevropskih gospodarstvih so hitre spremembe privedle do zmede in velikih padcev BDP in politične nestabilnosti, čemur se je Kitajska s postopnostjo izognila. Kljub težavam, ki Kitajski še

² Stari kitajski način, ki izhaja že iz prejšnjih dinastij, ki niso dovoljevale napredka. Tako so znanstveniki vedno iskali citate iz preteklosti, da so jih obrnili v zagovor novim idejam.

³ Vzhodna Evropa je prvo imela proces demokratizacije, šele potem odprtje trga in privatizacije

ostajajo, pa od začetka reform do danes beleži pozitivno gospodarsko rast in to je pokazatelj, da je ubrala pravo pot.

b) Eksperimentalnost

Druga značilnost kitajskega pristopa je eksperimentalnost. Pri tem sistemu gre za preizkušanje različnih teoretičnih pristopov na omejenih geografskih področjih. Pristop, ki se je izkazal za učinkovitega, so nato uporabili na državnem nivoju. Rezultat takšnega preizkušanja je, da je učenje hitrejše, koristi pa daleč prekašajo stroške, ki nastanejo s podvajanjem in preizkušanjem več modelov naenkrat. Prednosti so očitne, saj ne pride do uporabe napačnega modela na državnem nivoju, kjer bi bili stroški takšnega spodletelega poskusa vrtooglavo visoki. V kitajskem prehodu od centralnega plana k trgu je ta pristop regionalnega preizkušanja odigral pomembno vlogo. 1. Kitajska je najprej začela z agrarno reformo po tem modelu in jo nato prenašala še na druga področja svoje tranzicije. Eksperiment se je začel že leta 1978 v nekaterih kitajskih okrožjih, preostala Kitajska pa je še vedno kmetovala po kolektivnem kmetijskem sistemu. 2. Ustanovila je posebne ekonomske cone leta 1980. V teh conah so prilagodili zakonodajo, da bi jih napravili privlačnejše za tuja vlaganja in za mednarodno trgovino nasploh. Lokalne oblasti so v teh conah, neodvisno od centralnega planerja, preizkušale novosti.⁴ 3. Poskusili so razne tipe decentralizacije upravljanja v industrijskih podjetjih.

c) Dvotirnost

Pri dvotirnem pristopu gre za to, da objekt prestrukturiranja ločimo na dva dela. Prvi planski del ostane tak kot je bil, količine proizvodov kot tudi cene ostanejo nespremenjene, drugi tržni del pa da podjetjem svobodo tako glede količine kot tudi cene njihovih proizvodov, vendar ta svoboda velja le za nadplansko proizvodnjo. Pri tem drugem prostem delu, ki pomeni liberalizacijo, se cene oblikujejo po mejnih stroških, saj proizvajalci stremijo za največjim možnim dobičkom. Namen dvotirnega pristopa je postopno zmanjševanje planskih količin in na koncu prehod na tržni sistem in vse to brez gospodarskega šoka. Metoda je lahko uspešna le, če obstaja nadzorna oblast, ki nadzoruje izvrševanje plana in ima možnost sankcioniranja. Potem, ko se je dvotirni sistem pokazal za učinkovitega v kmetijstvu, so ga uporabili še v industriji. Tako je nastal trg nadplanske proizvodnje. Pred letom 1979 so ljudje kupovali osnovne proizvode kot so hrana, električna in javni prevoz s kuponi po cenah, ki so bile nižje kot bi bile tržne cene. Z nastopom dvotirnega cenovnega sistema pa so lahko prebivalci kupovali dobrine po planskih cenah in omejitvah, tako kot do takrat. Tak kuponski sistem je ostal v veljavi vse do leta 1993. Hkrati so lahko kupovali neomejene količine dobrin po tržnih cenah. Nikomur zaradi tega sistema ni bilo slabše, saj so lahko, kot doslej, vsi kupovali iste količine po planskih cenah. Prednost takšnega dvotirnega sistema je v tem, da deluje na obstoječem planu in tako ohranja dohodke vpletenih strani. Morebitnim izgubarjem zagotavlja nespremenjen položaj, saj jim zagotavlja nespremenjene razmere na srednji rok, medtem ko tistim iznajdljivejšim odpira vrata za zaslužek in hkrati ustvari trg, ki lahko dolgoročno zamenja centralnega planerja. Kot dodatno prednost štejemo, da gradi na obstoječih institucijah, zato je hitrejši, zahteva manjše stroške in kar je najvažnejše, predstavlja manjše tveganje. Do pozitivnih sprememb je pripeljal brez zmede, velikih padcev proizvodnje in masovnega odpuščanja delavcev (Šutić, 2002, str.10).

⁴ Kot so obalna mesta Xiamen, Guangzhou

4.2.2 Ekonomske reforme

Da bi dobro spoznali, kaj vse je bilo potrebno spremeniti na področju gospodarstva v obdobju planskega sistema, je potrebno iti po korakih, saj gre za evolucijski proces. Spremembe so bile zelo odmevne, saj je Kitajska s svojimi reformami od leta 1978 do 2000 dosegla sledeče rezultate :

- več kot za sedem krat je povečala svoj BDP
- NTI (neposredne tuje investicije) so presegle skupne tuje investicije na Japonskem od druge svetovne vojne
- konstantno visok zunanje trgovinski presežek
- nastala je prava eksplozija infrastrukturnega razvoja⁵

Reforme so prišle precej spontano: reforma kmetijstva, odprtje ekonomije, fiskalna decentralizacija in reforma državnih podjetij (Qian, 1999, str.5).

a) Reforme od 1979 do 1983

a1) Reforma kmetijstva

V kmetijstvu je bila največja sprememba v uvedbi »sistema odgovornosti gospodinjstev«, ki jo je samo kmečko prebivalstvo v revnih predelih uvedlo spontano. Zemljo, ki pripada komunam, so si razdelili za obdelovanje med gospodinjstva in se zavezali, da bodo izpolnili kvote, ki jih morajo dati državi. Tako so si dobili skoraj vse pravice upravljanja in organiziranja, le zemlje niso imeli v lasti. Kmalu se je ideja razširila drugod po državi. Šele leta 1980 je vlada uradno dovolila tak način delovanja, ampak samo v revnih delih. Šele 1982. je vlada predvidela koristnost in začela sama aktivno zagovarjati in podpirati sistem. Ta reforma je bila prva uspešna reforma na Kitajskem. Wan Li, ki je prvi podprl reforme in potem postal eden vodilnih za kmetijski sektor pa je dejal: »Zakaj so se začele reforme na podeželju? To ni slučaj in ima zgodovinske korenine. Kmetje so dolgo časa najbolj trpeli pod nefleksibilnim sistemom in so zato imeli najmočnejšo željo po reformah /.../« Zagotovo je bil komunistični sistem slabotnejši na revnem podeželju, birokracija ni dobro delovala, zato je tudi lahko prišlo do samoiniciativnih sprememb. Vendar to še ne pojasnjuje, kako so se kmetje sami tega spomnili in si med seboj razdelili zemljo. Dodatne vzroke je iskati v tem, da so Kitajci včasih tvorili velike družine in so jim koncepti sodelovanja in delitve dela znotraj klana domači.

a2) Odpiranje gospodarstva

Od leta 1949 so bili Kitajci spet zelo zaprti za zunanji svet, saj jim je nasilno odpiranje s strani kolonialni sil v preteklosti pustilo grenak priokus glede koristnosti trgovanja s tujci, posebno z zahodnjaki. Leta 1960 so se po konfliktu s Sovjeti zaprli še za svoje ideološke brate. Zato je leta 1979 bil narejen previden, a nujen korak. Odprtje navzven je prišlo v obliki odprtja dveh provinc Guangdong in Fujian. Tako so mesta⁶ dobila posebno politiko (tese zhengzhi) in fleksibilne ukrepe (linghuo zuoshi) (Qian, 1999, str.5). Mesta so imela nižje davke, več ekonomske svobode in dovoljenja za tuje investicije v večjih vsotah. Leta 1980 so odprli še Shenzhen, Xiamen, Zhuhai in Shantou (vsa obalna mesta na jugovzhodu). Te cone so imele nižje davke in drugačen birokratski aparat. Ko je ostali del Kitajske imel centralno

⁵ Shanghai je recimo imel pred leti 17% vseh gradbenih žerjavov na svetu

⁶ Razvila so se mesta kot so Xiamen in Shenzhen.

planski mehanizem, so posebne ekonomske cone dobile pridih tržnega sistema, kjer je bila dovoljena privatna lastnina. Prisotne so bile tudi nasprotujoče si ideološki misli, vendar so bile le-te prisotne na relativno majhnem delu Kitajske in niso motile centralnega planskega mehanizma.

a3) Reforma podjetij

Na začetku so na poskusni bazi podjetjem dovolili, da zadržijo dobičke, ki presegajo planski okvir. Kasneje so poskušali spremeniti način pri podjetjih na način, kot je bil v kmetijstvu s sloganom: sistem odgovornosti iz podeželja v mesto. Ta je spodletel, saj paket reform ni bil zadosti velik, da bi se soočil z zapletenostjo planskega mehanizma. Reforma je bila premajhna in ni bila zmožna zdržati pritiskov starega načina. Spremembe bi bile potrebne tudi od zgoraj. Učinkovita reforma je prišla šele leta 1984 skozi sistem pogodbene odgovornosti.

b) Reforme 1988-1994

b1) Dvotirni sistem

Leta 1985 so uvedli dvotirnost, ki je dopustila, da so cene in količine v planu ostale enake. Presežke je podjetje lahko prodajalo na prostem trgu po tržnih cenah. Ker je bil plan fiksen, je trg lahko rasel.

b2) Finančna reforma

Peoples Bank of China, ki je bila prej centralna in komercialna banka, je razdelila svoj komercialni del med štiri specializirane banke. Te banke so se lahko borile za vloge in posojila ter so podjetja lahko imela račune v več bankah.

b3) Sistem pogodbene odgovornosti

Sistem pogodbene odgovornosti (chengbao zhi) je povečal avtonomijo podjetij od dovoljenih zadržanih dobičkov do prenosa kontrole na upravljavce na podlagi triletnih pogodb.

b4) Začetek privatnega sektorja

Največja strukturna sprememba je nastala zaradi povečave nedržavnega sektorja, čeprav je bilo največ pozornosti za reforme namenjene v državni sektor. Sicer so bila podjetja, ki so imela manj kot osem zaposlenih, legalna že leta 1980, šele leta 1984 pa so lahko delovala tudi podjetja z več kot osmimi zaposlenimi. Leta 1985 so posebno v ekonomskih conah začela delovati podjetja s tujimi vložki. Spremembe so bile velike na podeželju, kjer so kmetje skupaj zbrali sredstva in se povezali v podjetniškem duhu. Tako so mala podeželska podjetja postala eden od stebrov kitajske industrije.

V prvih letih so reforme naredile državno kontrolo malo bolj ohlapno in poskušale zmanjšati birokracijo, da bi spodbudile storilnost. Na kratki rok so povečali storilnost, ne da bi spremenili strukturo institucij, kar je imelo tudi neko politično logiko. Pozabili pa so na davčne reforme in privatizacijo, zato so problemi lastnine ter tržnih mehanizmov ostali nedogovorjeni do devetdesetih let.

c) Reforme od 1994-2000

Kitajska je do leta 1989 bila na valu gospodarske rasti, znani incident na Tiananmenu pa je malo zaustavil rast in zatresel državo. Kmalu zatem so znova vzpodbudili reforme in leta 1993 po »Odločitvi«⁷ naredili kar nekaj radikalnih potez. Tako so še naprej ohranili rast in zaupanje, a se vseeno izognili velikim napakam drugih prehodnih gospodarstev. Prvih petnajst let reform od leta 1978 do 1994 je močno povečalo življenjski standard ljudi in tako dobilo močno podporo med ljudmi. Navkljub temu je bil do konca leta 1993 ekonomski sistem kot celota še vedno pol planski pol tržni. V naslednjih letih so bili na programu vsaj trije glavni cilji. Prvi, da se opusti (kolikor se le da) politično vmešavanje, to je postavljanje planov in ščitenje slabih podjetij. Drugi, da se postavi institucije, ki podpirajo trg po mednarodnih standardih in tretji, da prestrukturirajo in privatizirajo državna podjetja.

c1) Reforma zunanje menjave:

Pred letom 1994 je obstajala uradna menjalna stopnja in tržna menjalna stopnja. Spremembe na trgu niso več dopuščale planiranja menjave. Dvojni sistem je prenehal veljati 1. januarja 1994. Leta 1996 so dopustili še konvertibilnost tekočega računa, kapitalskega trga pa niso sprostili, kar jih je tudi obvarovalo pred veliko azijsko finančno krizo (o tem kasneje). Menjalni tečaj je ostal stabilen in je celo aprecieral iz 8.7\$ na 8.3 \$ za Yuan. Izvoz in NTI (neposredne tuje investicije) so se dramatično povečale in kljub Azijski finančni krizi je Kitajska še vedno dosegala visoko raven NTI.

c2) Davčna in Fiskalna reforma:

Leta 1994 je davek na dodano vrednost postal osrednji davek in takrat so standardizirali davke na podjetja na 33% in uvedli progresivne davke na osebni dohodek. Pred letom 1978 fiskalna politika ni igrala velike vloge, razen da je skrbela za alokacijo resursov, ki bi uresničili trenutni plan. Ker ni bilo osebnih in podjetniških davkov, ni bilo davčne politike. Po letu 1978 so pustili državnim podjetjem nekaj dobička, da bi povečali storilnost in samoiniciativo. Vendar so glede na večanje dobička povečevali tudi delež odvzetega dobička in s tem »kaznovali«⁷ boljša podjetja. Potem je leta 1983 prišel novi davek na dobiček, ki pa ni bil v redu, ker ni bil za vse enak. Kasneje so uvedli sistem posebnih pogodbenih davkov, ki so temeljili na individualno izpogajanih pogodbah. Vendar pa je prišlo do lokalnih dogovorov in malverzacij in brez nekega sistema pravil, tako rekoč ad-hoc, sistem ni mogel dobro delovati. Drugi problem davkov pred letom 1994 je bil problem različnih davčnih obremenitev, ki so bile porazdeljene glede na lastništvo firme. Tretji problem pa je bil, da je bilo več kot 37 različnih davkov, ki so se prekrivali in nasprotovali.

c3) Monetarna reforma:

Pred letom 1993 je bilo 70% posojil centralne banke odobrenih preko izpostav centralne banke, ki so bile pod vplivom lokalnih oblasti. Od 1993 so prišle lokalne izpostave pod nadzor centrale in ne več lokalnih vlad. Z leti so sprejeli zakone, ki so dali centralni banki večjo moč in kontrolo, na drugi stani pa še zmanjšali moč vmešavanja lokalnih vlad v monetarno politiko in dajanje kreditov. Kitajska reforma monetarne politike je močno napredovala še zlasti v času po letu 1998. Kitajci so tako rekoč že izvedli preobrazbo monetarne politike od neposrednega k posrednemu nadzoru, ki je običajen v razvitih kapitalističnih gospodarstvih. Ukinili so omejitve kreditov, reformirali sistem obveznih rezerv in utrdili operacije na odprtem trgu. Do konca reforme jim manjka predvsem samostojnost

⁷ Podrobneje se bom posvetil v nadaljevanju, ko bom govoril o političnih spremembah.

Kitajske narodne banke (Zhongguo Yinhang), ki je še vedno odgovorna političnemu organu, imenovanemu Centralni finančni komite.

c4) Finančna reforma:

Azijska kriza je pokazala, kaj se zgodi če ima država slabe finančne temelje. Tako je pred letom 1998 država vedno pomagala nelikvidnim finančnim institucijam, vendar je prvič leta 1998 nekaj »visokoletečih« imen bank kot so Hainan development bank ali Guandong International Trust Investement Company bilo zaprtih ali pa so bankrotirale. To je vzpodbudilo željo, da se ustvari trden in zaupanja vreden finančni sistem, ne glede na predvideno nezaposlenost, zmedo ter posredno politično nestabilnost.

c5) Privatizacija in prestrukturiranje državnih podjetij:

Privatizacija državnih podjetij se je v večji meri začela leta 1995. Začela se je v nekaj provincah kot so Shandong, Sichuan in Guangdong, kjer so lokalne oblasti kot poskus uvajale privatizacijo. Vlada se je kasneje obnašala v skladu s sloganom »zadržati veliko in spustiti malo« (zhuada, fangxiao), kar je pomenilo, da se največjih 1000 podjetij obdrži v lasti države. Vlada si ni mogla privoščiti tako velike socialne negotovosti, da bi lahko reformirala velika podjetja, po drugi strani pa je privatizacija malih firm bila za Kitajsko večjega pomena kot pa recimo v Sovjetski zvezi ali Vzhodni Evropi. Tu so v industrijskem sektorju prevladovala mala in srednja podjetja, ki so imele 57% zaposlenih in 43% proizvoda. Do leta 1996 so lastnili velik delež podjetij v pionirskih provincah in odpustili 10 milijonov delavcev iz podjetij v državni lasti in drugih kolektivih. Odpustitve delavcev so bile velik napredek v smislu reform. Nikoli v preteklosti niso odpuščali državnih delavcev ali zapirali državnih obratov.

4.2.3 Rezultati ekonomskih reform

Realni BDP se je povečal za sedem krat od začetka reform v letu 1978. Napredek pri državnih podjetjih je očiten. Odpustili so približno tretjino državnih delavcev, kar znese 35 milijonov ljudi. Državna podjetja so postala celo dobičkonosna. Kitajske niti azijska finančna kriza niti stagnacija svetovne ekonomije v letu 2002 nista preveč prizadeli. Nekatera azijska gospodarstva so bila v največji krizi od leta 1997, rast Kitajske je vseskozi ostala močna. Učinkovita je tudi v menjavi s tujino, v obdobju od 1978 do 2001 se je zunanja trgovina povečala od 15 milijard dolarjev na 500 milijard dolarjev letno, kar jo umešča na sedmo mesto v zunanji trgovini. Nobena država se ni tako hitro uveljavila na mednarodnih trgih, saj je rast zunanje menjave preseгла celo Japonsko, ki je v šestdesetih in sedemdesetih letih imela pravo »eksplozijo« rasti in širitve na tuje trge. Znotraj so spremenili infrastrukturo mest in zelo dvignili življenjski standard ljudi. Na sledečem primeru bom opisal, kako se je zaradi ekonomskega napredka spremenil življenjski standard.

a) Vsekakor bi bilo nemogoče pri vseh uspehih kitajske ekonomije, da bi ljudje ostajali na istem življenjskem standardu kot pred letom 1978. Novo blagostanje je omogočilo dostop ne samo do osnovnih dobrin, ampak tudi do luksuznih dobrin, kot so velike hiše, avtomobili in modna oblačila. Kolesa, ki so bila značilnost dežele, so še vedno številna, a se lahko počasi skrijejo pred »železnimi zverinami«. Pravica do izbire življenjskega prostora, popotovanja in potegovanje za službe, so velik korak naprej. Absolutno veliko jih že potuje izven dežele, čeprav je to finančno za večino še precej nedostopno. Dobrine iz Hongkonga so sedaj na voljo tudi po prestolnicah bogatejših provinc po Kitajskem. Življenjski standard je močno narasel, a zelo neenakomerno. Medtem ko se vzhodna obala že brani pred debelostjo v fitness centrih, v

notranjih delih še vedno jedo meso samo ob posebnih priložnostih. Vedno več kitajske populacije, posebno kmečke iz centralne in zahodne Kitajske, je tako nezadovoljne z razlikami, ki nastajajo. V zadnjih letih je v državnih podjetjih prišlo do mnogih odpustitev in tam, kjer ni velikih investicij, so nastali presežki delovne sile, ki ni našla možnosti za prekvalifikacijo v druge sektorje. Lahko beremo tudi o povečanju delavskih demonstracij, posebno kjer je težka industrija, ki je najbolj oškodovana, saj imajo tam najnižjo primerjalno prednost glede na svet. Verjetno je težko najti družbo, ki je (če izvajamo vojne in naravne nesreče) doživela tako hitro neenakost pri porazdelitvi dohodkov. Od tega, da je imela pred dvajsetimi leti zelo enako porazdelitev, do sedaj, ko so razlike med največjimi v deželah v razvoju. Doslej so se vsa nezadovoljstva z razlikami prikrila z rastjo ekonomije, saj so tudi najrevnejši deli Kitajske pridobili veliko v dvajsetih letih. Relativno gledano so sicer ostali daleč drugimi, vendar jim absolutno ni šlo slabo. Standard se je vsem zelo dvignil, ljudje na podeželju so dobili osnovno infrastrukturo in ta kombinacija je pokonci vzdrževala politično stabilnost.

Za Kitajsko je značilna zelo visoka raven NTI in stroškovna učinkovitost. Dejstvo, ki se ga ne sme prezreti, je, da je Kitajski uspelo in ji še uspeva privabljati ogromne tuje investicije. Do konca zadnjega leta je prejela za 400 milijard dolarjev tujih investicij. To sicer niso številke, ki bi si jih človek zapomnil za primerjavo, verjetno pa izjava, da na Kitajsko pride tretjina vseh investicij na svetu med deželami v razvoju, pove malo več. In večino le-teh je bilo v zadnjih desetih letih. Vzorec NTI pa je precej drugačen, kot je bil v času hitre rasti v drugih azijskih državah, kjer NTI niso imele tako velike vloge. Tuje tehnologije so prišle do njih v obliki licenc in drugih pogodb, vendar ta gospodarstva v obdobjih hitre ekonomske rasti na splošno niso bila zelo odprta za direktne tuje investicije. Kaj to pomeni? NTI so na Kitajskem postale dejavnik rasti domače ekonomije. Prenos novih tehnologij in upravljaljskega vedenja (know-how) ter velik izvoz, vse to je napajalo novo domačo ekonomijo. Regionalno je Kitajska zaradi velike trgovine s Tajvanom, Korejo in Japonsko postala faktor rasti celotne regije. Pred petnajstimi leti te ekonomije niso imele stika s svojim velikim sosedom. Od novembra lansko leto pa je največji izvozni partner Tajvana postala celina. Kitajska je, tako kot je bila Japonska v sedemdesetih in osemdesetih, vodilna sila za celotno regijo. Na Kitajskem izvoz pridno narašča s prvimi investicijami od leta 1980 naprej. L. 2001 je bilo prvič, da so podjetja s tujim kapitalom, joint-venture ali tuja podjetja imela več kot polovico izvoza Kitajske (275 milijard \$).⁸

Nenazadnje je ob prepletanju vseh postavk, kot so: rast gospodarstva, rast trgovine in pritek investicij, Kitajska postala vodilna tudi po stroškovni učinkovitosti. Ne samo za tradicionalne delovno-intenzivne panoge, kot je obutev, igrače in športne stvari, ampak tudi vedno več za informacijsko tehnologijo, hardware (yingjian) in elektroniko. Kitajska je v zadnjih letih postala največji proizvajalec, čemur se reče yingjian za informacijsko tehnologijo (računalniki, telekomunikacijska oprema itd.) Znova se odprtost za tuje investicije kaže kot gonilna sila tega procesa. Kitajska se vse bolj vključuje v produkcijsko globalno mrežo. Začela je leta 1990, ko so tajvanska podjetja premaknila proizvodnjo preprostih računalniških komponent na celino (miške, kable, tipkovnice). Na koncu tisočletja že delajo prenosnike. To so zelo pomembni podatki, saj tajvanska podjetja proizvedejo okoli 60% svetovne produkcije prenosnikov in približno 25% vseh PC-jev.

⁸ Isto je bilo v Singapurju in Hongkongu, kjer je bila vloga tujcev velika.

Po vsem povedanem je sprememb na ekonomskem področju bilo veliko, vendar to že vsi vemo. Naslednja dva poglavja pa bosta skušala podati odgovor na vprašanje, ki se je postavilo že na začetku poglavja o ekonomskih spremembah. Pravo težo, ko govorimo o gospodarski rasti, ima samo ustrezna ekonomska politika. Politika se je namreč skušala držati v ozadju in je skrbela za ekonomsko rast, da bi zagotovila občutek navidezne stabilnosti.

4.3 Politične reforme od 1978 do 2003

4.3.1 Značilnosti političnih reform

Drugi del nosilcev institucionalnih sprememb je politično okolje. Vprašanje, ki se zastavlja: ali so politične spremembe poleg ekonomskih pomagale spremeniti institucionalni okvir Kitajske in ugodno vplivale na gospodarsko rast in uspešnost kitajske tranzicije? V zadnjih petdesetih letih je Komunistična partija Kitajske (KP) vladala in vseskozi ostajala močna, saj so se trdno držali nedotakljivosti drugega od spodaj navedenih štirih principov, ki jih je začrtal Deng Xiaoping leta 1979:

1. marksizem, leninizem in misli Mao Zedonga
2. vodilna vloga komunistične partije
3. socializem
4. diktatura proletariata

Zmotno pa bi bilo misliti, da sprememb v politični miselnosti ni bilo. Seveda pa se lahko vprašamo, zakaj je prišlo do sprememb? Bolj kot da so bile strateške, so bile nujne poteze, saj le stabilna rast, ki drži množice zadovoljne, ohranja politično elito na oblasti. Vendar pa so v novem tisočletju vsaj štiri stvari, ki jih Kitajska ne sme spregledati in jih mora negovati. Če primerjam s štirimi Dengovimi načeli, so sedaj izražena v malo drugačni obliki:

1. politična stabilnost
2. gospodarska rast
3. obvladovanje korupcije
4. politične reforme

Ko začnemo govoriti o političnem okolju na Kitajskem, se ne moremo izogniti voditeljem, ki so dali največji pečat politiki, ko so bili na oblasti. Zgoraj sem omenil, kako je bil cesarski mandat in vladanje z dovoljenjem neba pomemben v odnosu ljudi do novih voditeljev, ki niso več pripadniki monarhije. To je pomembno, da razumemo moč kulta osebnosti, ki bi ga rad predstavil od Deng Xiaopinga do sedanjega predsednika Hu Jintaoa. Mao Zedongu sicer ne bi rad storil krivice, da ga ne bi omenil, kot najbolj markantnega od vseh, vendar bi več kot to, presegalo meje te diplomatske naloge. Kitajski predsedniki so držali državo skupaj, saj bi nejasna oblast, ki nima neke osebe na vrhu, razrahljala temelje tudi pri tleh. Vprašanje, ki se postavljal, pa je, ali bo Kitajska zmogla brez kulta osebnosti, saj demokracija in pluralizem ali socialistični-kapitalizem lahko prineseta drugačno vrsto voditeljev. Kitajski predsedniki so vedno manj markantni, kar pa mogoče ni slabo. Poglejmo si, kako so se kitajski predsedniki spremenili iz revolucionarjev v »vestne« tehnokrate.

a) Deng Xiaoping

Na Kitajskem tako velikih nadzorovanih sprememb od leta 1978 naprej ne bi bilo mogoče uresničiti brez močne avtoritete, kar je Deng Xiaoping nesporno bil. On je vodil Kitajsko skozi nenavadno, a uspešno pot gospodarskih reform in politične stabilnosti. Zato je pomembno, da pogledamo, kdo je ta človek, ki je stal za vsemi temi uspešnimi spremembami in uspešnimi »nespremembami« od leta 1978 do leta 1997. Zagotovo je po Mao Zedongovi smrti Deng najbolj vidna politična osebnost v času od 1978 do novega tisočletja. Najprej pogledjmo, kako je Deng bil bitke po nevarnih vodah kitajske politike. Za uspeh njegovih programov sta bila pomembna dva elementa: Močna motivacija in politična avtoriteta. Dengove reforme so izpeljali na tak način, da je večina ljudi tudi v državnem aparatu, vključno z birokrati, pridobila zaradi sprememb. Tisti, ki bi lahko bili potencialno na slabšem, so postali aktivni zagovorniki le-teh. Države, ki so skušale uvesti tržno ekonomijo in so imele prej enostrankarski sistem, so naletele na odpor starih »dinozavrov«, zato so bile reforme tako težavne. Na Kitajskem pa je Deng zavestno »zasnubil« birokrate s tem, da je dovolil, da sami ustanovijo napol zasebna podjetja z drugimi podjetniki in jim nekako podaril zadnji izhod, ki je spremenil njihovo birokratsko moč v ekonomski uspeh. Naredil je uslugo tudi vojski, ki je od reform imela kar nekaj koristi. Oprijel se je inovativnega pristopa, ki je temeljil na medsebojnem zaupanju. Prišlo je seveda do korupcije, vendar so bile koristi večje. Deng se je zanesel tudi na svoje revolucionarne izkušnje, saj je preživel tri čistke.⁹ Tako je svojo politično avtoriteto uporabil, da je sprožil novo idejo in obudil kakšen že umirajoči proces.

»Odras Dengove kompromisne srednje poti je bila njegova teorija socializma s kitajskimi posebnostmi, kjer primarno vlogo planiranja dopolnjuje vloga trga, za kljubovanje neprimernim ideološkim vplivom zahoda, pa je treba razvijati socialistično duhovno civilizacijo«(Saje, 1999, 71). Posnemanje zahodnega ekonomskega sistema brez podpornih institucij, ki so povsod drugačne, ni uspešno. Zato je bilo potrebno, da si Kitajska ustvari svoj institucionalni okvir. Reforme so prinesle nove vrednote in razmerja v družbi. Do nekaterih vprašanj, zlasti pa do hitrosti izvajanja reform, so se različne struje reformistov različno opredeljevale. Ker je glede na zaostrenost problemov pretežen vpliv na potek reform imela zdaj ena, zdaj druga struja, je to pogojevalo ciklično potekanje reformnih procesov. Deng je iz ozadja budno spremljal in usmerjal ta gibanja ter pazil, da nobena od strani ne bo dobila popolnega monopola nad izvajanjem reform in usmerjanjem razvoja države. Tako se je po njegovih skoraj dveh desetletjih vladanja postavilo vprašanje mogočne osebe, ki bi zadržala isti način in dosegla iste rezultate.

b) Jiang Zemin

Rojen je bil leta 1926 v mestu Yangzhou blizu Shanghai-a. Delal je tudi v Sovjetski zvezi in leta 1985 postal župan mesta Shanghai. V času Denga je bil glavni planer v prosto-ekonomski coni Shenzhen, kar ga je v očeh javnosti naredilo naprednega in sposobnega. Leta 1993 je postal predsednik Kitajske. V času, ko je bil župan, je nekaj časa bil celo na strani liberalne smeri, vendar je znal še pravi trenutek zapreti vrata reformistom in se obdržati v dobri luči partije in Denga. Zagotovo je Jiang Zemin bil dovolj prominentna osebnost, vendar se ni mogel zateči k taktiki, ki jo je uporabljal njegov predhodnik. Na njegovi strani sta na srečo bili vsaj dve močni sili. Prva je splošna inertnost zadev: ko se proces začne in ga sprejmejo širše množice, postane samozadosten. Novemu kitajskemu voditelju ni bilo potrebno več

⁹ Čistke pomenijo, da so ga trikrat vrgli iz oblasti v času pred l.1978 (zaprli, sramotili, degradirali).

zadovoljiti vsakega birokrata. Rezultati dveh desetletij reform so bili na mizi in imel je kaj pokazati. In drugič: na pomanjkanje absolutne politične moči posameznika, ki ga ima s svojo v primerjavi s predhodnikoma »nemarkantno« preteklostjo, se je pozitivno odzval ekonomski sektor. Kitajska je tako bila med oblastjo, ki temelji na ideologiji in oblastjo, ki se meri po sposobnosti.

Tako je Jiang začel bolj ali manj puščati ideologijo pri miru in žeti sadove ekonomskega napredka in diplomatskih (medijskih) dejavnosti. Grenke tabletko sprememb je nadomestila ekonomska rast, politično pa sta partija in on ostala precej nedotaknjena in neomadeževana. Vse to pomeni, da se zgodovinsko odpiranje l. 1978 ni nehalo s smrtjo njegovega arhitekta. Kitajsko vodstvo je tako moralo pospešiti reforme in se držati zadanih smernic, da bi ostalo na valu rasti, ki je postala že nujnost v teh časih. Da pa ne bi zapustil stola brez neke »zveneče« teorije, so v času njegovega vladanja na veliko propagirali zamisel o treh zastopstvih partije. Velika novost je bila, da so sprejemali podjetnike v partijo in njene organe, vključno s CK. Ta novost je tudi doživela uradno potrditev takrat, ko je prepustil oblast nasledniku. Tako bo ostal znan kot predsednik, ki je subtilno opustil ideologijo in vse podredil ekonomskemu uspehu, razen partije - ni je razočaral. Zagotovo smo vsi, ki nas zanima, pred zadnjim partijskim kongresom ugibali ali bo Jiang hotel prepustiti oblast ali se bo dogodil državni udar itd. Kako bo predal moč naprej in koga bodo izbrali partijski veljaki?

c) Hu Jintao

Za Kitajske razmere mladi Hu Jintao, rojen je namreč leta 1942, je bil za nepoznavalce pred kongresom velika neznanka. Ker je veliko časa prebil med revnejšimi provincami na Kitajskem, ni pritegnil velike pozornosti medijev. Tako o njem ni bilo veliko znanega, razen profila, ki ga je izdala partija. Ljudstvu pa očitno paše nekoliko nemedijska oseba, ki nima legendarne preteklosti in se ne zdi tako obremenjen s partijsko ideologijo. Hu rad govori, da vodja ne sme iskati slave v medijih, vendar je to trenutno verjetno težje ob vsej pozornosti, ki jo dobi. Nekateri ga imenujejo reformist in napreden politik, sodeč po njegovih delih v provinci Guizhou, ko se je zavzel za intelektualce. Drugi pa partijski ideolog, ker mu očitajo enostransko reševanje konflikta med Tibetanci in Kitajci v Tibetu, ko je bil tam najvišja politična osebnost. Predaja vodilnega mesta je šla tekoče in brez zapletov. Vendar Jiang ni popolnoma odšel z odra, bolj se zdi, da moči le še ni prepustil nasledniku. Večina partijskih veljakov, ki so prišli na položaje ob Hu Jintao, so zvesti Jiangu. Tisti, ki so upali, da bo to prvi institucionalni prenos moči na Kitajskem, so bili razočarani. Jiang je namestil svoje ljudi in ohranil vpliv. Vseeno bo treba počakati, če bo res poskušal spodbijati predsednikovo avtoriteto.

»Na Hujevi strani so vseeno tri stvari. Prva, na oblast je prišel ob pravem času. Druga, ima prednost, ker prihaja iz ne-obalnega dela Kitajske in tretja ima podporo ljudi, ker je še precej neznan. Tem terminom Kitajci pravijo Tianshi, Dili, Renhe« (Cheng Li, 2002). Na kratko povedano Hu Jintao je prišel na oblast v času, ko je partija zagovarjala institucionalni prenos moči. Je iz province Anhui, ki ni v najbogatejšem obalnem pasu, kot je bil recimo Jiang iz Shanghai-a in zato ima podporo političnih krogov iz bolj revnih predelov Kitajske. In končno ima podporo različnih slojev ljudi, ker očitno še nobenemu družbenemu sloju ni zagrešil nič slabega. Na koncu se torej postavlja vprašanje ali Kitajska še vedno potrebuje močnega vodjo in jim je tradicionalni kult osebnosti nujen ali pa so pripravljeni sprejeti bolj razpršeno centralno oblast? Kakšen bo predsednik Kitajske, močan samostojen ali pa bo delil oblast in v tujih medijih ne bo govora samo o njemu? Vlada se je zamenjala in predsednik Hu je prišel na

oder. Vendar je Jiang dobro poskrbel, da imajo večino vodilnih funkcij še vedno njegovi zavezniki (BBC, 2003). Tako se njegova partijska linija verjetno nadaljuje. »Mladi« Hu naj bi predstavljal novi val, ki je strokovno podkovan in se ni kalil v revoluciji. Junaki revolucije odhajajo med legende. Mogoče Kitajci ne potrebujejo več novih revolucionarjev, ampak samo še predsednika.

Plenumi KP so sedaj bolj zaradi umirjanja in iskanja skupne besede, kot pa zaradi česa drugega. Sprejemanje petletnih planov, ki so sicer večinoma realni, je verjetno bolj naloga stroke, kot pa partije. Partija zadnje čase bolj skrbi za stabilnost in povezanost med kadri. Precej svetla točka je, da je v ozadju kar nekaj sposobnih ljudi v svojih petdesetih, ki že zdaj modro pomagajo voditi državo in bi za zahod lahko bili pravi kitajski »Gorbačovi«. Na drugi strani pa je tudi močna skupina trdih partijcev in centralistov, ki so visoko v hierarhiji KP. Če poslušamo napovedi od zunaj, so večinoma pozitivne, znotraj Kitajske pa so mnenja bolj deljena. Kot je Henry Kissinger enkrat rekel: »Nobena komunistična država še ni rešila problema nasledstva«. Standardna modrost pravi, da se režim ne bo zamenjal, če ne obstaja opozicija. Vendar to ne velja na Kitajskem. Kdo bo verjel, da od 60 in več milijonov članov, ki jih ima partija, vsaj eden ne goji misli o vladanju. Pogledali smo si kitajske voditelje in zvedeli, da imajo za eno osebo v tako veliki deželi precej velik pečat na politiko. Z vedenjem o njihovem vplivu na kitajsko politiko, lahko spremljamo politične reforme in jih razumemo kot nenaključen pojav.

4.3.2 Politične reforme

»Zagotovo je, da se zapletene organizacijske strukture radikalno ne spremenijo na kratek čas kot odgovor na spremembe v institucijah, niti se ne odzovejo na enak način na vsako spremembo v okolju ali lastnini. Spremembe rabijo čas in so različne, odvisne od okoliščin v katerih se skupine pojavljajo« (Whitley 1999, str. 240). Na Kitajskem male spremembe v retoriki pomenijo velike spremembe v ideologiji. Priti do cilja, do tržne ekonomije na Kitajskem, lahko rečemo, pomeni evolucijski proces. Politična miselnost se je morala postopoma spreminjati, da so reforme, ki so se prej zdele »kapitalistično izkoriščevalske«, bile sprejemljive. Poudaril bi nekaj dogodkov: september 1992, november 1993, september 1997, marec 1999, november 2002, da vidimo, kako se je oblikoval ta premik do večje ekonomske svobode skozi obdobje (Qian, 1999, str. 16-18).

a) Štirinajsti partijski kongres septembra 1992:

Na svojem potovanju pred kongresom je Deng v svojem govoru poudaril, da so tako plani kot trg ekonomska sredstva. Kritiziral je debato, ki je za jabolko spora imela vprašanja, ali so reforme socialistične ali kapitalistične in ob tem dejal: »Dovolj o tem, reforme bodo dokler povečujejo družbeno produktivnost, moč države in izboljšujejo življenjski standard. Tako je partija prvič na kongresu podprla »socialistično tržno ekonomijo« kot glavni cilj kitajske reforme. To je bila velika ideološka sprememba.

b) Odločitev leta 1993:

Pod vodstvom Jiang Zemina je glavna politična skupina Komunistične partije za ekonomijo in finance skupaj z drugimi ekonomisti zasnovala veliko strategijo za prehod na tržno ekonomijo. Ustanovili so nekaj ekip, ki so raziskovale učinke raznih ekonomskih politik, tranzicije, zunanje trgovine in podjetij. Rezultat je bil dokument, ki je postavil pomembne temelje za reforme: sistem na podlagi jasnih pravil, ustvarjanje institucij, ki podpirajo trg in naslavljanje lastninskih pravic. To je bil preobrat za Kitajsko na poti v prihodnost. Prvič:

strategija je glede na prejšnje posamezne poskuse poudarila koordinacijo med posameznimi reformami. Drugič: ustvarila je tržni sistem, ki ima določena pravila igre in s tem ukinila individualne pogodbe v smeri vlada-podjetje. Tako je tudi uredila prejšnjo zmedo z neenako davčno obremenitvijo. Tretjič: zadala je cilj, da se ustvari institucije, ki podpirajo trg, ozirajoč se na mednarodne izkušnje. In nazadnje postavila vprašanje lastnine in pravic v podjetju, postavila zahteve po jasni odgovornosti in avtoriteti, ne samo željo po avtonomiji podjetja. Malim podjetjem se omogoči, da se delno dajo v last posamezniku v obliki partnerstva v delnicah ali celo prodajo kolektivom in posameznikom. Tako so odklenili vrata za privatizacijo, za popolno odprtje pa je bilo potrebno še malo počakati.

c) Petnajsti partijski kongres septembra 1997:

V odločitvi novembra 1993 se je državna last še vedno štela za osnovno ekonomsko komponento in privatna last za pomožno linijo. Kot novost so državno lastnino znižali na pojem »steber ekonomije« in privatno povišali v pomembni del ekonomije. Čeprav so ohranili izraz »skupna last«, je njegov pomen dobil več realizacij. Tako je v tem času tudi uradna plat postala bolj naklonjena vprašanjem privatne lastnine.

d) Ustavni amandmaji marca 1999:

Privatna lastnina in zakon o njej sta bila vključena v kitajsko ustavo. Člen 11 postavi zasebno podjetje na isto raven kot državno s spremembo v stavku. Iz pojmovanja zasebne trgovine kot pomožni dodatek k državni ekonomiji v: nedržavni sektor, vključujoč individualna in zasebna podjetja, je pomembna komponenta socialistične tržne ekonomije (China Daily, 1999). Kmalu po amandmaju so lokalne oblasti začele nedržavnim podjetjem odobravati kredite. Vsi amandmaji so pokazali, da se je Kitajska odločila za popolni tržni sistem, ki temelji na uzakonjenih predpisih.

e) Šestnajsti partijski kongres novembra 2002:

Jiang Zeminova misel treh zastopstev partije je uradno postala zapisana kot uradna doktrina partije. Sama teorija pravi, da mora partija zastopati tri temelje: Prvič: partija mora podpirati razvoj socialno »naprednih produkcijskih sil (podjetnikom in zasebnikom dovolijo, da se priključijo stranki). Drugič: partija mora razvijati kitajsko kulturo. Tretjič: zastopati mora široke ljudske množice. Vključitev podjetnikov v partijo in njene organe predstavlja novo pojmovanje vloge KP na Kitajskem.

4.3.3 Rezultati političnih reform

Mnogi zunanji opazovalci vidijo Kitajsko kot deželo z mnogimi ekonomskimi reformami in skoraj nič političnimi. To je v nekaterih pogledih napačno. Politične reforme so bile, a vsi gledajo razmerje sprememb naproti ekonomskemu razvoju, kar je seveda na Kitajskem neprimerljivo. Partija sicer ostaja na vrhu oblasti, a se zadnjih dvajset let reform postavlja težje vprašanje ideologiji, ki je bila temelj politične legitimnosti v komunistični Kitajski. Verjetno ni pomembno kakšne so bile diskusije v visokih krogih partije, dejstvo je, da nove ekonomske spremembe predstavljajo dilemo za vodstvo. Tako je režim sicer spustil iz rok kontrolo nad trgovino in lastništvom proizvodjalnih sredstev, kar je bil pomemben korak, a Kitajska komunistična partija še zdaleč ne popušča pri drugih vzvodih.

Od Dengove smrti 1997 je postalo jasno, da je nasledstvo z Jiang Zeminom na čelu kot predsednikom LR Kitajske, ubralo pot v smeri tržnega gospodarstva. Začetni strahovi, da bodo reforme umrle z njihovim snovalcem (Dengom), so bili zaman. Vodstvo je naredilo še

korak naprej z vključitvijo v WTO in s pospešeno privatizacijo. Vendar pa se krepko držijo drugega od štirih Dengovih principov in to je ohraniti položaj partije kot najvišje oblasti v družbi in so pripravljene iti tudi dlje od samo zakulisnih aktivnosti, recimo z dejanji leta 1989 in 1999¹⁰. Tako je jasno, zakaj je bil bolj napredni premier Zhu Rongji po položaju za Jiang Zeminom in je v partiji po moči šele tretji za Li Pengom, glavnim partijskim ideologom. Tradicionalno odklanjanje nestabilnosti v državi ali celo kaosa (luan) je pri ljudstvu lahko eden od razlogov, zakaj so raje pripravljene sprejeti trdo roko vodstva, ki še vedno ni preveč visoko v očeh prodemokratskih kritikov in borcev za človekove pravice, kot pa razpuščeno demokracijo v povojih. (Drugi razlog pa bi lahko bil, da že tradicionalno nimajo izbire, saj nebo odloča o voditeljih.) Partijski stroj postaja vse bolj oddaljen od ljudi, ki naj bi jih vodil. Poleg tega razmak med ideologijo in prakso postaja čedalje večji, tako da svojo legitimnost vladanja opirajo samo še na učinkovito gospodarje. Zgodovinska noviteta je, da je prosta tržno usmerjena ekonomija pod komunistično vlado planiran pojav in ne slučaj. Seveda se na drugi strani ponuja vprašanje, kdo od te komunistične oblasti ima sploh zvezo s preteklostjo razen enakih položajev in enakih ali istih ljudi. Zaradi sprememb se je napetost med ideologijo in osebno svobodo povečala, narasle so razlike med bogatimi in revnimi. Povečala so se gibanja med študenti, intelektualci in religioznimi skupinami. Vsi med njimi so ogrozili partijo in s tem posredno red in mir. Kakšno je trenutno stanje na Kitajskem, bi rad ilustriral s tremi primeri.

a) Včasih je partija nadzirala vse vidike življenja. Nadzirali so, kje boš živel, racionalizirali hrano, dajali službe ob končanju kakršne koli šole in v resnici imeli kontrolo nad skoraj vsakim človeškim življenjem. Sedaj obstaja trg dela, stanovanjska vprašanja v mestih so v privatnih rokah, ni več delovnih enot, na katere je bil kitajski človek vse življenje vezan. Nadzor nad tem, kje živijo ljudje, je še vedno v veljavi, vendar se lahko že na vlaku opazi ogromno število mladih iz podeželja, ki redno migrirajo in si iščejo sezonska dela v mestih. Tudi ta kontrola bo verjetno kmalu padla. Sprejeli so nekaj zakonov, ki dovoljujejo državljanom, da tožijo državo. Kar nekaj primerov obstaja, ko so posamezniki tožili državo in celo dobili sodbe in odškodnine. Tako se je povečala odgovornost države z reformami, ki pa jih je še vedno premalo, da bi lahko na daleč rekli, da se premika na bolje.

b) Gibanja Falungong¹¹ se je partija ustrašila, ker je bilo množično, čeprav mirno, in ga je leta 1999 zatrla. Gibanje so zatrli le na površju, gre pa za pojav, ki ima globlje korenine. Falun Dafa je samo del neke večje tradicije, ki ima korenine že v daljnih dinastijah. In Maova doktrina tako globoko v zavest Kitajca, da bi jo izbrisala, nikoli ne bo prišla. Sam se z vladnimi metodami ne strinjam, res pa je, da ta poteza za njihovo korist, če ne celo za korist Kitajske, ni bila neumna. Prehiter plaz liberalizacije in povezovanje večjih skupin lahko vodi ne le v politični kaos, ampak tudi v revolucijo. In vsi, ki poznajo kitajsko zgodovino, vedo, kaj se lahko zgodi, če ta osrednja dežela pade v nemir. Za večje dobro je morda še nevarno popuščati velikim masovnim gibanjem. Na drugi strani pa se še vedno vidi, kako daleč so na Kitajskem od osnovnih svoboščin. Kitajci so raje previdni kot pa lahkomišeln, ali če uporabim Dengovo prisprodo: iskati kamne, ko prečkaš reko. Marsikateri Kitajec tako še vedno verjame v partijo in je prepričan, da gredo stvari na bolje in upa, da se bo tako odvijalo še naprej.

¹⁰ Tiananmen in Falungong.

¹¹ Gibanje Falun dafa je vsebovalo mistične elemente in meditacijo. Imelo je verski značaj in enega voditelja ali preroka. Kitajci so v njem videli pravo pot in vedno več se jih je včlanjevalo v gibanje. Politika je videla v gibanju grožnjo oblasti.

c) Če se sprašujete, zakaj internetne povezave med Kitajsko in zunanjim svetom delajo tako počasi, razlogov ni iskati v slabi opremi, ampak v programih, ki preverjajo podatke, ki pridejo in gredo iz Kitajske. Kako močna je ta kontrola, se vidi na primeru, ko so ujeli nekoga, ki je postavil bombo in se je potem s tem hvalil na internetu. Dobili so ga v času, ko je sam še sedel za računalnikom. Ker je v primeru Falungunga nekaj »novačenja« potekalo preko interneta, ima Kitajska vlada internetno kontrolo kot prioriteto, ki je zastrašujoče učinkovita.

Partija očitno ostaja močna tudi v sedanosti. Vendar je moč dostikrat odvisna od prilagodljivosti subjekta na okolje. Ob spremembah ekonomskega okolja je partija spreminjala tudi sebe in tako ostala na videz nespremenljiva. Institucionalne spremembe v političnem okolju pa so bile velike. Formalne institucije so se spremenile, opustila se je ideologija, le oblast ostaja v istih rokah. Institucionalni okvir se spreminja in spremembe kažejo, da je politično okolje imelo velik delež pri uspešnosti kitajske tranzicije in rasti gospodarstva. Ekonomija brez spremljajoče politične misli vodstva na Kitajskem nima pomena. Očitno gredo ekonomske in politične spremembe z roko v roki, čeprav se zdi, da ekonomske prehitujejo, v resnici ne zmorejo naprej same. Vendar se sprašujem, če je dovolj, da bi v celoti razumeli gibanje sprememb Kitajske, če opazujemo samo spreminjanje političnega in ekonomskega okolja? Zato v naslednjem poglavju uvedem še socialno-kulturno okolje, ki se za razliko od političnega in ekonomskega ne spreminja tako hitro.

4.4 Socialno-kulturne (ne)spremembe

Za razliko od ekonomskih in političnih reform je v nespremenljivem socialno-kulturnem okolju vidna posledica ohranjanja neformalnih institucij. Če še enkrat povzamem zgornje ugotovitve: Čeprav se je navidez zdelo, da se na Kitajskem dogajajo le ekonomske reforme, sem pokazal, da ni bilo tako. Ekonomske in politične reforme so bile potrebne, da je Kitajska prišla do trenutnih rezultatov. Vprašanje, ki se zastavlja je: ali je drugačnost kitajskih socialnih norm in dosledno upoštevanje le-teh, vplivala na drugačen potek tranzicije in na kitajsko gospodarsko uspešnost?

Ko začnemo razmišljati o socialno-kulturnem okolju kot pokazatelju stanja neformalnih institucij, je potrebno povedati, kako dolgo obdobje mislimo spremljati. Tudi od dolžine obdobja pojava, ki ga opazujemo, je odvisna velikost sprememb, ki nastanejo pri institucijah. Tako so institucionalne spremembe lahko v času zelo majhne ali kar nespremenljive. Seveda so neformalne institucije na dolgi rok spremljive, vendar so to prej desetletja in stoletja kot pa nekaj let. Kulturna dediščina, ki jo Kitajci s seboj prinašajo iz svojih preteklih dinastij, je že zaradi svoje dolgotrajne preteklosti skozi stoletja na videz nespremenljiva. Zgodovinsko je znano, da so Kitajci, ko so bili izpostavljeni močnim izzivom okolja, ponavadi drugače reagirali kot Evropejci. Vidne spremembe so se pri ljudeh leta 1978 do 2003 v načinu življenja, mišljenja in govorjenja. Te spremembe vidim kot odraz ekonomskih in političnih sprememb. Mislim pa, da si je za razumevanje kitajske ekonomske situacije in politike potrebno razjasniti socialno-kulturno področje, tako kot je bilo stoletja poprej. Obdobje zadnjih dvajsetih let je zato iz vidika neformalne institucije nespremenljivo. Socialno-kulturno okolje bom opredelil kot nespremenljivo, četudi je bilo zadnje obdobje kitajske zgodovine vse prej kot nespremenljivo s politično-ekonomskega vidika. Je pa pomembno za razumevanje nespremenljivosti neformalnih pravil. Poudarjam tiste, ki najbolje zaznamujejo kitajski socialno-kulturni prostor. (Whyte, 1996, str. 1009).

a) Ureditev odnosov v družbi:

Obstajajo tri osnovna vodila (san gang), ki ustvarjajo hierarhijo v družbenem sistemu: 1. podložniki morajo biti pokorni voditelju, 2. sinovi morajo biti pokorni očetu, 3. žena mora biti pokorna možu. Razumevanje neenakosti položaja in podrejanje višji instituciji je prisotno še danes in Kitajci drugače dojemajo te odnose (npr. mojster-učenec) napram zahodnem svetu.

b) Vrline:

Pet stalnih vrlin (wu chang) ustvarja model, po katerem se spozna »dobrega« človeka. Ren (dobrohotnost ali ljubezen); yi (pravičnost); li (pravilno obnašanje v skladu z ustaljenimi normami); zhi (preudarnost ali modrost); xin (zaupanje). Iz tega izhaja, da Kitajci cenijo izobrazbo in dajejo še bolj pomembno vlogo samovzgoji v duhu petih vrlin.

c) Obrednost:

Kitajska je drugače razumevala termin zakona kot pa zahod. Če so že imeli zakone, so le-ti imeli samo restriktivno-kazensko vlogo. Zakoni, ki dajejo pravice ljudem in jih osvobajajo, niso obstajali. Zato jih je zamenjala obrednost, ki je narekovala posameznikom samokritično obnašanje na podlagi nepisanih socialnih norm in je tudi ustvarjala medsebojno zaupanje

d) Koncept recipročnosti:

Recipročnost (pao) je osnova medsebojnih odnosov na Kitajskem. Kitajci verjamejo, da je dejanje recipročnosti med dvema človekoma tako nujno kot vzrok in posledica. Torej, ko oseba nekaj naredi, normalno pričakuje odgovor v zameno. Usluge, ki jih narediš za druge, so dostikrat vzete kot »družbene investicije«, za katere se pričakujejo ustrezna povračila. Sicer je recipročnost prisotna skoraj v vsaki družbi, vendar je kitajski princip zaznamovan z dolgo tradicijo, široko uporabnostjo in prisotnostjo med drugimi institucijami (Fairbank, 1957, str. 291-309).

Vse zgoraj naštetih neformalne institucije utrjujejo in ustvarjajo zaupanje, ki na Kitajskem pogojuje interakcijo med ljudmi. Jasno je, da imajo neformalne institucije pomemben vpliv na zaupanje v medsebojni interakciji. Verjetno so najpomembnejše pri ekonomski interakciji. Zaupanje lahko definiramo kot sklop pričakovanj ene strani, da se bo druga stran ravnala po pričakovanih pravilih v dani situaciji. Velika mera zaupanja na Kitajskem je rezultat delujočih neformalnih in formalnih institucij. Pri socialni in ekonomski interakciji nadomesti nepopolne informacije in s tem zniža transakcijske stroške. Pri vladnih institucijah pa se z zaupanjem v delovanje le-teh povečuje njihova učinkovitost. Če je zaupanje v vladne institucije slabo, potem je pritisk na birokrate, da bolje delajo, nizek. Slabo upravljanje tako vodi k slabim ekonomskim rezultatom, ki potem še bolj spodkopljejo zaupanje. Pri procesih institucionalnih sprememb se morajo institucije prilagajati novim potrebam države in civilne družbe. Nestabilnost in negotovost sta težko breme sprememb, zato so dobrodošli mehanizmi, ki uravnesijo pričakovanja in ustvarijo bolj predvidljivo obnašanje. Zaupanje je eden od teh mehanizmov (Wallace, 1998, str.2). Da bi lažje razumeli posebnosti kitajskih odnosov spodaj navajam dva primera.

a) Kitajci med pogajanja pri velikih ali malih poslih poskušajo čim bolj spoznati drugo osebo, ki je vključena v sklepanje posla. Zato ponavadi organizirajo kakšno aktivnost, še preden se sklene kupčija. Tak primer je recimo skupna večerja. Pravo sklepanje poslov nastopi šele po skupni večerji. Ta pomen večerje ima na zahodu drug pomen. Spoznavanje in preverjanje zaupanja je nujno, preden se sklene posel na Kitajskem. Trda pogajanja se začnejo šele kasneje, ko so že ugotovili, da ti lahko zaupajo. Drugače kot na zahodu, kjer

večerja večkrat pomeni »zabitje« dobre kupčije. Zagotovo je lažje jesti po končanem poslu, vendar pa so pogajanja čisto drugačna, če se osebe v sobi poznajo šele kratek čas

- b) Če poznamo kitajsko preteklost, lažje razumemo, zakaj se stvari urejajo preko vez in se po uradni birokratski poti ne pride daleč. Kadar koli se mi je na Kitajskem zdelo, da je nekaj nemogoče urediti, je bilo potrebno v resnici spoznati samo prave ljudi. Povezanost ustvarja zaupanje. Kar na zahodu velja za korupcijo, tam šteje za normo. Kadar se dobi uslugo od prijatelja, se uslugo vedno vrne z uslugo in razume, da nič ni »zastonj«. Kitajci razumejo darila in usluge kot investicije v prihodnost in ne kot naključna dejanja radodarnosti.

Zgornje posebnosti tvorijo neformalni del institucionalnega okvirja LR Kitajske. Verjetno je ta del najtežje razumljiv, čeprav je del dolge tradicije. Razlog je verjetno v temu, da so norme last ljudi samih in niso nikjer zapisane, zato jih je težje preučevati. Pogledali smo si tri posledice institucionalnih sprememb. Za socialno-kulturno okolje smo ugotovili, da je bilo v letih tranzicije v bistvu nespremenljivo. Druga dva, politično in ekonomsko okolje, sta se zelo spreminjala, kar pomeni, da se je spreminjal celoten institucionalni okvir, ki je sestavljen iz formalnega in neformalnega dela. Ni važno kakšna je ekonomska politika ali kako dobro je politično vodstvo. Da bi zagotovili večjo ekonomsko učinkovitost, je potrebno upoštevati tudi neformalne institucije. Kitajska je uspešna tako zaradi političnih in ekonomskih reform kot zaradi nespremenljivosti neformalnih pravil. Edinstveno socialno-kulturno okolje Kitajske je odločilno vplivalo na gospodarsko rast Kitajske in njeno trenutno stanje. Da bi to pokazali se bom osredotočil na spodnja dva primera.

5 Azijska finančna kriza in Svetovna trg. org.(WTO)

Da bi lahko vse trditve pripeljal do konca, se bom dotaknil dveh bolj specifičnih primerov, ki kažeta na uspeh institucionalnih sprememb v LRK. Na podlagi modela, ki sem ga predstavil na začetku, lahko tudi pri teh dveh primerih razdelimo dogodke na formalni in neformalni del in ugotovljamo »težo« posameznih delov institucionalnega okvirja pri uspešnosti kitajskega prilagajanja. Primera mi služita za ponazoritev zgornjega pisanja in za dokaz pomembne vloge institucionalnega okvirja LRK v njenem gospodarstvu.

5.1 Azijska finančna kriza

5.1.1 Uvod

Azijsko finančno krizo bom uporabil pri odgovoru na vprašanje o pomembnosti institucionalnega okvirja in institucionalnih sprememb v LRK. Je finančna kriza res tako negativno vplivala na institucionalni okvir in posredno na zaupanje ter ekonomsko in socialno interakcijo? Leta 1997 se je zgodil zlom na azijskih finančnih trgih. Kitajska je edina vzhodnoazijska država, ki je od »katastrofe« odšla bolj ali manj nedotaknjena. Čeprav je glavni vzrok še vedno predmet spora, razlage spadajo približno v dve kategoriji. Prva je, da so države imele slabe finančne temelje, druga pa je »učinek nalezljivosti« (contagion effect) (Fernald, Babson, 1999, str.3).

a) **Trhli temelji:** Najbolj splošen pogled najbrž je, da je kriza izhajala iz slabih finančnih temeljev v vseh »okuženih« ekonomijah. Razlog za krizo v azijskih državah je predvsem v finančnem sistemu, povezanosti med podjetji in bankami. V bistvu je finančni sistem dopuščal, da so se posamezne banke preveč izpostavljale posameznim podjetjem. Podjetja so pridelovala izgube. Problem je bil v pretiranem zadolževanju, slabih in potopljenih kreditih in financiranju dolgoročnih investicij z lahko dostopnim kratkoročnim mednarodnim dolgom. Navzven veliki kratkoročni dolgovi, posebno kadar so uporabljeni, da financirajo deficit na tekočem računu, pustijo gospodarstvo ranljivo za obrate kapitalskega toka. Navznoter pa so slabo nadzirane banke dajale rizična posojila. Torej korporacije so si veliko izposojale od finančnih institucij, da bi investirale v rizične projekte, banke pa so si nezavarovano izposojale v tujini.

b) **Učinek nalezljivosti** (contagion effect): Druga varianta, ki se je poslužujejo strokovnjaki, pravi, da je kriza povezana s finančno paniko, podobno kot pobegi vlagateljev iz bank, ko se dvigne masovno nezaupanje. To je učinek, ko se ekonomski subjekti nalezejo obnašanja drugih, čeprav ni nobene racionalne podlage za njihovo dejavnost. Ko so propadale naložbe v eni državi, se je kriza širila še na druge države, ki so imele podobno finančno ureditev.

5.1.2 Institucionalna pravila kot dejavnik prebroditve Azijske finančne krize

Ali so zgornji pogledi na vzrok finančne krize bili pomembni za Kitajsko? Finančni sistem ni podoben, ker Kitajska še vedno ni speljala vseh reform in ima številne omejitve. Zakaj ni prišlo do »contagion effecta« v LRK, ko se investitorji umikajo iz finančnih trgov? Kako je njihova prejšnja kratkovidnost (tujih investitorjev) lahko sprevidela, da je Kitajska tako drugačna in da bo »zdržala«. Kitajska je zdržala oba šoka, ne da bi institucije izgubile svojo funkcionalnost znotraj okvirja. Njeno vzdržljivost pa lahko pripišemo formalnem in neformalnemu delu institucionalnega okvirja.

a) Vidik formalne regulative

Časovni zamik med kratkoročnim izposojanjem, posebno kadar se financira trenutne deficite, povzroči, da postanejo subjekti odvisni od nenehnega kapitalskega toka. Če bi se ti tokovi slučajno obrnili zaradi različnih razlogov¹², bi bila domač denar in ekonomija pod pritiskom. Lahko pride do pritiska navzdol na menjalno razmerje, kar se lahko pokaže kot nevzdržno. Pride do deprecijacije valute, kar pogosto zahteva dvig obrestnih mer, ki vplivajo na nižjo gospodarsko rast (investicije padejo).

Vzhodno azijski »Tigri« so imeli močne vezi s svetovnim finančnim trgom, kar Kitajska ni imela. Kitajsko se dostikrat postavi za primer države, ki uspešno kontrolira kapital in se izogiba napadom na valuto. Kitajski inštrumenti kontrole so različni, od prepovedi, da si domači subjekti izposojajo v tujini, omejitve na portfolijo investicij. Kitajska ima v bilanci vedno presežek izvoza nad uvozom. Sama valuta je bila in je še zaščitena, menjava v tujo valuto ni mogoča na kapitalskem trgu. Zaradi teh razlogov se investitorji niso ustrašili in so

¹² Npr. zaradi sprememb v monetarni politiki v razvitih deželah, spremembe v zaznavi tveganja naložb ali pobeg iz države.

Kitajski zaupali, da bo obdržala dokaj stabilno rast. Vsa ta kontrola je preprečila, da bi domačini menjali domačo valuto (RMB), če pričakujejo, da se bo oslabila (deprecieral). Brez teh omejitev bi zagotovo veliko domačih investitorjev investiralo v tujini, že samo zaradi zniževanja rizika. Zagotovo je kontrola kapitala pod pogojem, da so zunanje predpostavke ugodne, pripomogla k izognitvi krize. Kitajska formalna institucionalna pravila so v veliki meri pripomogla, kar pri drugih državah ni bilo mogoče, da se je Kitajska elegantno izognila finančni krizi (Sharma, 2003)

b) Vidik zaupanja (neformalna regulativa)

Slab nadzor nad bankami je omogočal tvegana posojila. Če so se tveganja slabo iztekla, so banke ostale brez zadostnega kapitala, da bi posojale naprej ali pa so celo postale nelikvidne. Preveliki dolgovi so za podjetja pomenili, da ob nepovrnitvi tveganih projektov¹³ ne bo zadosti denarnega toka, da bi se odplačalo delavce in dobavitelje, kaj šele upnike.

Do učinka nalezljivosti na Kitajskem ni prišlo, ker je bilo na Kitajskem prisotno močno zaupanje v trdnost finančnih institucij, za katerimi stoji država kot garant neformalnim dogovorom. Čeprav je ogromno slabih bank na Kitajskem, bodo še vedno dajale posojila, ker za njimi stoji država, zato imajo vlagatelji vedno zaupanje v banke. Če pride do pomanjkanja kreditov, lahko vlada ukaže bankam, da posojajo. Leta 1998 je bila rast slabša v prvi polovici, v drugi polovici pa so krediti začeli rasti zelo hitro, ker je država odobrila nova državna posojila. Z drugimi besedami, kljub precejšnjim poskusom, da bi naredili bančni sistem bolj tržno usmerjen, niti kitajska vlada niti drugi niso verjeli, da je temu tako in da lahko deluje brez usmerjanja vlade. Banke tako delujejo, čeprav imajo visoke negativne številke. Torej so kitajske posebnosti, ki imajo v medsebojnih odnosih za glavno vodilo koncepta zaupanja in recipročnosti, pomagale pri izognitvi učinka nalezljivosti in finančne krize, ki je uklonila še tako rastoča gospodarstva.

Na podlagi povedanega si upam trditi, da je celoten institucionalni okvir prav zato, ker je drugačen, obvaroval Kitajsko pred krizo. Pa naj bo to zaradi trde implementacije formalnih institucij (zakon o deviznem poslovanju) ali pa neformalnih (zaupanje, recipročnost ...), ki temeljijo na povezanosti med podjetji in državo. Vzroke za izognitev finančne krize zato lahko iščemo tudi v specifični naravi kitajskega institucionalnega okvirja.

5.2 WTO (Svetovna trgovinska organizacija)

5.2.1 Uvod

Drugi primer, ki je aktualnejši od zgornjega, bom uporabil za dokaz, kako je institucionalni okvir LRK pomemben pri prilagajanju spremembam, ki so nastale pri vključitvi v WTO. Moje mnenje je, da je potrebno razloge za uspeh kitajskega članstva v WTO iskati predvsem v njenem institucionalnem okvirju in ne samo v ustrezni ekonomski politiki njene vlade. Po petnajstih letih trdih pogajanj se je Kitajska le odločila, da vstopi v Svetovno trgovinsko organizacijo (WTO), ki nadzoruje mednarodno trgovino. Kdor vstopi v WTO, se mora podrediti določenim zahtevam in narediti reforme v smeri tržnega sistema. Verjetno je bistvo WTO vzpostavitev trgovinskih tokov med državami, ki bodo predvidljivi in čim bolj

¹³ Poslovne zgradbe ali visoko tehnološka tovarna procesorjev.

neomejeni. Posledice za države pa so, da se poveča mednarodna trgovina in posledično konkurenca. WTO ima možnost, da njenim članom narekuje del notranje in zunanje politike, saj sprostitev uvoza ali izvoza dobrin in storitev lahko povzroči velike spremembe znotraj trga v državi. WTO je organizacija, ki močno poseže v suverenost Kitajske, s čimer je Kitajska še pospešila odpiranje navzven in reforme. (Dilip, 2001, str.5)

Marsikdo se je spraševal, ali se bo Kitajska držala obljub, ki jih je dala pred vstopom v organizacijo. Interesi mednarodne skupnosti so prevladali nad strahom pred neizpolnjevanjem pravil. Pridružitve LRK je v ekonomskem in varnostnem interesu mednarodne skupnosti: Na eni strani povečati trgovino in na drugi mirno vključiti Kitajsko v mednarodno skupnost in pospešiti proces demokratizacije ter doseči spremembe v vodstvu. Nekatere popularne hipoteze so bile, da se bo Kitajska ob pridružitvi »sesula«. Osnovni argument je bil precej preprost: zaplula bo v mednarodne vode in se izpostavila konkurenci. Nezaposlenost se bo zvečala, delavci bodo postali nezadovoljni in strošek socialnega prestrukturiranja bo ogromen. Ekonomija se bo sesula in Komunistična partija se bo poslovila od vladanja. Torej naj bi WTO bil korak, ki bi sesul ekonomsko-politični sistem na Kitajskem. Že na začetku je bilo nekaj skeptikov, sedaj pa se je pokazalo, da se črne napovedi ne bodo uresničile. Te napovedi podcenjujejo več dejstev:

- a) Specifično ekonomsko okolje: mednarodna konkurenca je že prišla na Kitajsko (posebno v zadnjih petih letih).
- b) Specifično politično okolje: skrbno načrtovana kitajska politika ne dela sebi pogubnih potez
- c) Specifično socialno-kulturno okolje: kitajski trg je zaradi samih Kitajcev drugačen

5.2.2 Institucionalna pravila kot dejavnik uspešnega prilagajanja izzivom WTO na podeželju

Za dokaz bi rad vzel bolj specifičen primer, ki se ukvarja z novo nastalo konkurenco z vključitvijo v WTO. Vedno je veliko govora o modernizaciji mest, prilagoditvi finančnih trgov in industrializaciji, ko se država pridružuje WTO. Vsi hvalijo uspešnost Kitajske, na kar kažejo tudi statistike na teh področjih. Vsi pa radi pozabljajo na kitajsko podeželje. Mislim, da je ključ do uspešnosti vključevanja Kitajske v WTO in moderno tržno gospodarstvo prav modernizacija podeželja. Okoli 70% je še vedno kmečkega prebivalstva. Na Kitajskem pa samo obalnih 6 provinc izvažajo v tujino. Torej je večina kmečkega prebivalstva odvisnega od domačega trga. Le-ta pa se je sedaj nasitil s tujimi proizvodi. Nerazvito kmetijstvo ni konkurenčno tujim proizvodom, zato se povečuje nezaposlenost na podeželju. Kitajska z razdeljeno zemljo ne more konkurirati ekstenzivnim¹⁴ pridelovalcem hrane. Po drugi strani mora iskati prednosti v panogah, ki so delovno intenzivne, ustvariti pogoje za specializacijo proizvodnje. Kam z odvečno delovno silo v kmetijskem sektorju in kako pospešiti razvoj podeželja, so zagotovo pereča vprašanja kitajske sedanosti. Kitajsko prilagajanje na podeželju izzivom WTO lahko pripišemo formalnemu kot neformalnemu delu kitajskih institucij.

¹⁴ Ekstenzivno za razliko od intenzivnega uporablja veliko zemlje in je ponavadi kapitalsko bolj intenzivno (pšenica).

a) Formalni dejavnik

Kitajci so zaradi konkurence, ki jo je prinesel WTO, naleteli na visoko nezaposlenost v kmetijskem sektorju. Prvi dejavnik, ki vpliva na uspešno prilagajanje kmetijstva, je formalni dejavnik. Največjo vlogo igra politika, ki od zgoraj poskuša ublažiti novo nastale spremembe. Problem nazaposelnosti se rešuje z gradnjo cest ali kakšnih velikih obratov na prizadetem območju, kjer lokalna delovna sila dela več let. Presežek delovne sile v kmetijski dejavnosti politika rešuje z ogromnimi vlaganji države v mesta, tako da lahko ljudje sezonsko migrirajo na delo v mesta. Vendar pa to še zdaleč ne zadostuje. Problemi se kopičijo in kljub temu, da se politika zaveda problema nezaposlenosti in ga rešuje na neposreden, a zanimiv način, država sama zagotovo ne bo na dolgi rok zmogla nadaljevati le z visokimi investicijami.

Kitajska vlada je naletela na problem zakonodaje, ki omejuje daljše bivanje v drugem okraju. Omejitev se je doslej kazala za nujno, saj bi ljudje zaradi prevelikih razlik med mestom in podeželjem prekomerno odhajali v mesta. Na ta način so se Kitajci vsaj začasno izognili revnim mestnim predelom, kjer vlada brezposelnost in kriminal. Vendar je to še zastarel element politične kontrole nad ljudstvom, ki se bo v dobro učinkovitega fleksibilnega trga moral spremeniti. Nov izziv za politiko je tudi potreba po prenosu lastništva posestev. Ta so sedaj v lasti lokalnih oblasti, kmetje lahko samo upravljajo z njimi. Kmetje brez svoje zemlje nimajo neke dolgoročne vizije, ki bi omogočala še večjo podjetnost na tem področju. Za zagotovitev kitajske ekonomske uspešnosti ne bodo zadostovale zgolj finančne injekcije v podeželje. Za gospodarsko rast se mora partija žrtvovati in podreti tudi zadnje stebre svoje komunistične ideologije. Opustiti bo morala formalno kontrolo nad prebivalci in formalno predati lastništvo nad zemljo v roke kmetom.

b) Neformalni dejavnik

Na drugi strani enačbe, ki opisuje problem podeželja, stojijo ljudje in njihove navade. Reševanje problema podeželja ne ostaja zgolj v rokah politike in ekonomije. Kot vemo, je sistem odgovornosti gospodinjev v času Denga zemljo že dal v obdelavo ljudem in tudi dovolil zadrževanje presežnih dobičkov. Tako so posamezniki imeli majhne zaplate zemlje, ki ta trenutek v povprečju znašajo okoli 0.60 hektarja na kmetijo. To je zelo malo in mnogo premalo za katero koli vrsto ekstenzivnega kmetijstva. Vlada sama, ki naj bi to rešila tako, da bi poleg pravice upravljanja dala ljudem tudi pravico lastnine, doslej ni bila učinkovita. Zato pa se je zgodil drug, »nepričakovan« pojav. Kmetje so se sami začeli organizirati in združevati svoja posestva. Tako trenutno več kmetij pripada neki večji združbi ali bolje kar klanu. Presežek delovne sile pa kot sezonsko preselitvena delovna sila odide na delo v mesta ali v podeželsko industrijo. Navade iz preteklosti so ostale, klanski način sestavljanja družin in medsebojnih povezav je ostal eden najpomembnejših delov kitajskega socialnega življenja. Ta neformalna institucija je oživela v borbi proti cenejšim produktom, ki jih prinaša WTO. Podeželsko prebivalstvo s svojimi normami in tradicijo ustvarja spremembe na kmetijskem področju.

Če vse skupaj povzamem, obstajata dva institucionalna dejavnika uspešnosti reševanja novih izzivov v WTO na podeželju. Na eni strani vlada vpliva s svojo politiko in spreminja formalne institucije in rešuje zadeve od zgoraj, na drugi strani pa ljudje skozi neformalne institucije s svojo dolgoletno tradicijo in normami gradijo od spodaj. Država spreminja zakonodajo in investira v podeželje. Z gradnjo cest ali ustanavljanjem industrije poskuša

pobirati presežek delovne sile v kmetijstvu. Kmetje pa spreminjajo velikost zemlje vodeč se po navadah pradedov, da bi lahko konkurirali mednarodni konkurenci v WTO.

6 Sklep

Kitajska je na dobro začrtani poti gospodarske rasti in postaja ekonomska velesila. Da bi razumeli njen uspeh, smo si pogledali ekonomsko okolje in reforme, ki so se dogodile v času od 1978 do 2000. Ugotovitev tega dela je bila, da so Kitajci na svoj edinstven način spreminjali svoje gospodarstvo. Njihova postopnost spreminjanja ekonomskega okolja z drugimi posebnostmi ekonomske politike so prvi del, ki je kriv za sedanje gospodarske rezultate. V drugem delu, ki obravnava politično okolje, smo ugotovili, da gredo politične spremembe ob boku z ekonomskimi. Prav tako so bile neradikalne in postopnost pri spreminjanju partijske ideologije je obdržala mir na eni strani, po drugi pa dovoljevala ekonomiji, da se je spreminjala. Ekonomske spremembe brez političnih ne bi imele veliko učinka. Če sta se ta dva dela zelo spreminjala, potem se je tretji, socialno-kulturni, spremenil relativno malo. Vendar poudarjam, da je prav ta nespremenljivost tega okolja ugodno vplivala na učinkovitost reform na ekonomskem in političnem okolju. V zadnjem delu, ko vzamem dva specifična primera (Prilagajanje WTO in Azijska finančna kriza) pokažem, da se lahko odgovori Kitajske na izzive okolja jasno delijo na formalni in neformalni del in tako potrdim, da ima celoten institucionalni okvir pri kitajski uspešnosti svojo pomembno vlogo.

Kvaliteta in posebnosti kitajskega institucionalnega okvirja imajo pomembno vlogo pri njeni gospodarski rasti. Pokazalo se je, da je pri Kitajski za razumevanje gospodarske uspešnosti nujno poznavanje ekonomskega, političnega in socialno-kulturnega okolja, vseh treh nosilcev posledic sprememb institucionalnega okvirja. Vsa tri okolja so sicer prepletena, a očitno ne dovolj, da ne bi prevečkrat izločevali ekonomskega in druga dva odmislili iz celotne slike. Ne vem, koliko pripomore neka institucija pri gospodarski uspešnosti, vendar je jasno, da ni iskati razlogov o kitajski gospodarski uspešnosti samo skozi neoklasične ekonomske modele, ki ne upoštevajo predvsem vloge neformalnih institucij, ki so močno sociološko pogojene. Zato je pomembno, da se pri razlagi kitajske gospodarske uspešnosti preko sprememb institucionalnega okvirja vzame v zakup vsa tri okolja. Razloge za specifičnost posameznega institucionalnega okvirja je iskati v ljudeh in njihovih institucijah. Ekonomisti vedno radi pozabimo na ljudi. Mejna koristnost in teorija preferenc pač ne opiše dobro človeka in njegovega obnašanja. Po drugi strani pa je strah ekonomistov pred nejasnostjo nove institucionalne teorije normalen. Ko vključujemo sociološke komponente in neracionalne ljudi v ekonomsko teorijo, se moramo zavedati, da vedno težje uporabljamo enačbe in grafe. Vsi vidiki v institucionalnem okvirju so prepleteni, vendar jih je treba nekako razčleniti, da lahko do problema metodološko pristopimo.

Če je bilo govora o Kitajski, je primerno, da ji napišem popotnico za prihodnost. Na dolgi rok, če ne bo velikih pretresov, se bo Kitajska modernizirala, saj v Kitajcih teče ista poslovna žilica in pridnost kot pri njihovih sosedih. Družinska podjetja, na zasnovi katerih je sestavljena prihodnost Kitajske in lokalna kitajska restavracija, temeljijo na zaupanju. Moč Kitajcev ni samo v njihovi makroekonomski politiki, ampak v stoletjih tradicije njihovih običajev in neformalnih norm. Kitajska s seboj še vedno nosi dinastično preteklost, samo površnim očem je bila in je še vedno skrita v teh časih. Ko hodim po Kitajski, na lastne oči iz dneva v dan gledam spremembe v tej deželi. Čudim se, da se vse lahko tako hitro spreminja.

Ko berem kitajsko zgodovino, se ne morem načuditi, kaj vse so v tehnološkem in duhovnem pogledu dosegli pred zahodnim svetom. Od tiste zgodovinske Kitajske pa je ostalo toliko, kot je ostalo od Kitajskega zidu. Relativno malo, absolutno veliko. Za nepoznavalce je zid velik in se vije v daljavo. Za nekoga, ki pa je malo več hodil po stopnicah, pa kaj kmalu začne stopicati med ruševinami in zemljo. Tako je treba staro kitajsko kulturo zelo marljivo iskati pod površjem, kajti navidez je mnogo izgubljenega, vendar v ljudeh ostaja nekaj, kar jim ni vzel komunizem in jim, upajmo, tudi sedaj ne bo kapitalizem.

7 Literatura

1. Braudel Fernand: Grammaire des Civilisations. Paris: Les editions Arthaud, 1987. 494 str.
2. Dilip K. Das: China accession to WTO: Issues and applications. Sidney: Asia Pacific press, 2001. 16 str.
3. Fairbank K. John: Chinese thought and institutions. Chicago and London: University of Chicago press, 1957. 427 str.
4. Fernald John G., Oliver D. Babson: Why has China survived the Asian crisis so well. What risks remain? [URL: <http://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/1999/633/ifdp633.pdf>], 10.8.2003.
5. Hirschleifer Jack: Economic Behavior in Adversity. Chicago: University of Chicago press, 1987. 310 str.
6. Lin Yifu Justin, Cai Fang, Li Zhou: The Lessons of China's Transition to a Market Economy. [URL: <http://www.cato.org/pubs/journal/cj16n2-3.htm>], 6.7.2002.
7. North C. Douglas: Institutions, Institutional Change, and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 159 str.
8. Pafko Wayne: Different Paths: China and the West. [URL: http://www.pafko.com/wayne/docs/china_and_west_diff_paths.pdf], 10.8.2003.
9. Raiser Martin: Informal institutions, social capital and economic transition: reflections on a neglected dimension. London: EBRD, 1997. 33 str.
10. Saje Mitja: Deng Xiaoping in njegov vpliv na politiko ter reforme sodobne kitajske. Azijske in afriške študije. Ljubljana: Oddelek za azijske in afriške študije, Filozofska fakulteta, 1999, str. 51-75
11. Saje Mitja: Zgodovina Kitajske: Obdobje Qing. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1994. 66 str.
12. Šutić Nikola: Tranzicija kitajskega gospodarstva. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2002. 46 str.
13. Qian Yingyi: The Process of China's Market Transition (1978-98): The Evolutionary, Historical, and Comparative Perspectives. Stanford university. [URL: <http://www-econ.stanford.edu/faculty/workp/swp99012.pdf>], 10.8.2003.
14. Qian, Yingyi: The Institutional Foundations of China's Market Transition. Paper prepared for the Annual World Bank Conference on Development Economics [URL: http://www.worldbank.org/research/abcde/washington_11/pdfs/qian.pdf], 17.6.2003.

15. Wu Jinglian, Qian Yingyi: China's Transition to a Market Economy: How Far across the River? [URL: <http://elsa.berkeley.edu/~yqian/98-7.pdf>], 16.8.2003.
16. Wallace Claire et al: Social capital in transition: A first look at the evidence. London: EBRD Working paper 61, 2001. 30 str.
17. Whyte Martin King: The Social Roots of China's Economic Development. China Quarterly, Vol. 144. Cambridge: Cambridge university press, 1996, str. 999-1019.
18. Whitley Richard: Divergent capitalisms: the social structuring and change of business systems. Oxford: Oxford University Press, 1999. 312 str.

8 Viri

1. BBC news: Hu Jintao: The new power in China. [URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/default.stm>], 13.2. 2003
2. China statistical yearbook 2002. [URL: <http://www.friedlnet.com/0018-041.html>], 7.6.2003
3. China Daily: Changes in politics. [URL: <http://www1.chinadaily.com.cn/en/cd/business.html>], 16.3. 2002
4. Cheng Li: Jiang's Game and Hu's Advantages. A Global Affairs Commentary. [URL: <http://fpif.org/pdf/gac/0211china.pdf>], 21.11.2002.
5. Sharma D Shalendra.: Stability amidst Turmoil: China and the Asian Financial Crisis. Harvard Asia Quarterly. [URL: <http://www.fas.harvard.edu/~asiactr/haq/200001/0001a006.htm>], 3.6.2003.